

บทบาทของคณะสงฆ์ไทยกับการมีส่วนร่วมในเหตุการณ์กรณีพิพาทอินโดจีน

The Roles of Thai Sangha in Franco – Thai War

ภูวามินทร์ วาดเขียน¹
Phuwamin Wadkean

Received: February 24, 2020

Revised: April 22, 2020

Accepted: May 8, 2020

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของคณะสงฆ์ไทยกับการมีส่วนร่วมในเหตุการณ์กรณีพิพาทอินโดจีน ผลการศึกษาพบว่าคณะสงฆ์ไทยได้แสดงบทบาทสำคัญและเด่นชัดเป็นอย่างมากโดยเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่ก่อนเริ่มต้นจนถึงภายหลังสิ้นสุดเหตุการณ์กรณีพิพาทฯ สามารถแบ่งออกได้เป็น 8 บทบาท คือ 1. การให้การสนับสนุนการเดินทางรบเรียกกองดินแดนคืน 2. การเป็นผู้จัดสร้างวัตถุมงคลเพื่อเป็นขวัญกำลังใจแก่เจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติราชการสนาม 3. การเป็นจากรชนสืบราชการ 4. การให้การสนับสนุนสถานที่ปฏิบัติกรรบ 5. การเป็นผู้บริจาคเงิน และสิ่งของอุปโภคบริโภคให้แก่เจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติราชการสนาม 6. การสนับสนุนนโยบายเปลี่ยนผู้นับถือศาสนาคริสต์ให้มานับถือศาสนาพุทธ 7. การปกครองคณะสงฆ์ในดินแดนที่ได้คืนจากฝรั่งเศส 8. การจัดการศึกษาในดินแดนที่ได้คืนจากฝรั่งเศส

คำสำคัญ: คณะสงฆ์ไทย, กรณีพิพาทอินโดจีน

Abstract

This article aims to demonstrate the role of Thai Sangha and their participation in Franco-Thai War. The study revealed that Thai Sangha had performed various significant and distinctive roles both before and after the war. Their roles could be classified into 8 aspects: 1) supporting the reclaiming of territories, 2) making of religious objects a means to give moral support and encouragement to field officers, 3) being secret agents, 4) assisting in the combat zone, 5) being donor of consumer goods and money, 6) supporting the conversion policy (from Christianity to Buddhism), 7) being the governing body of the Sangha in the reclaimed

¹ อาจารย์ประจำกลุ่มวิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา (Lecturer, Division of Philosophy and Religion, Faculty of Humanities and Social Sciences, Phranakhon Si Ayutthaya Rajabhat University) Email: phuwamin@yahoo.co.th

territory, 8) educational management in the reclaimed territory.

Keywords: Thai Sangha, Franco-Thai War

unนำ

เมื่อพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราลริวิวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า สมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ 11 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์สิ้นพระชนม์ รัฐบาลพันเอกพระยาพลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน) ได้เสนอให้สมเด็จพระวันรัต (แพ ดิสสเทโว) วัดสุทัศน์เทพวราราม เจ้าคณะใหญ่หนใต้ ขึ้นดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช และในเวลาต่อมาคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ได้ประกาศสถาปนาสมเด็จพระวันรัต (แพ ดิสสเทโว) เป็นสมเด็จพระสังฆราชสกลสังฆปริณายก ดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ 12 ในวันที่ 15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2481 (ประกาศสถาปนาสมเด็จพระวันรัตขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช, (2481, 15 พฤศจิกายน). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 55: 669-670) ซึ่งหลังจากที่ได้รับการสถาปนาแล้วนั้น สมเด็จพระสังฆราชประมุขของฝ่ายศาสนจักรก็ได้ทรงให้การสนับสนุนการดำเนินงานตามนโยบายต่าง ๆ ของรัฐบาลพันเอกพระยาพลพลพยุหเสนาอย่างแข็งขันโดยอาศัยกลไกของระบบการปกครองคณะสงฆ์ที่มีความสัมพันธ์กับระบบการปกครองของฝ่ายอาณาจักร เมื่อพันเอกหลวงพิบูลสงคราม (แปลก ชิตตะสังคะ) ขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีต่อจากพันเอกพระยาพลพลพยุหเสนา สมเด็จพระสังฆราชก็ได้ให้การสนับสนุนการดำเนินงานของรัฐบาลเป็นอย่างดีเนื่องจากพระองค์ทรงมีแนวความคิดที่สอดคล้องไปในแนวทางเดียวกันกับผู้นำของฝ่ายอาณาจักร พิจารณาได้จากพระคติพจน์ของสมเด็จพระสังฆราชที่พระองค์ทรงให้การสนับสนุนนโยบาย “รัฐนิยม” ของรัฐบาลพระองค์ทรงสนับสนุนระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขทรงเห็นว่า “สมัยนี้เป็นสมัยประชาธิปไตย ประชาชนทั้งหมดย่อมมีส่วนร่วมในการปกครองประเทศ” นอกจากนั้นสมเด็จพระสังฆราชยังทรงเห็นว่า “ประเทศชาติจะเจริญได้ก็ต้องอาศัยพลเมืองดี พลเมืองจะดีได้ก็ต้องได้รับการศึกษาดี” พระองค์จึงทรงให้การสนับสนุนนโยบายรัฐนิยมนับแต่การศึกษาทรงเห็นว่า เป็นนโยบายที่จะทำให้เกิด “ความก้าวหน้า” ในชีวิต และเพื่อประเทศชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญ (แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 28, 2483: 665) พระคติพจน์ของสมเด็จพระสังฆราชดังกล่าวนี้พิจารณาได้ว่าเป็น “แนวนโยบาย” ในการดำเนินงานปกครองคณะสงฆ์ไทย พระองค์ได้นำพาคณะสงฆ์ภายใต้การปกครองให้ปฏิบัติงานไปตามแนวทางที่ฝ่ายอาณาจักรได้กำหนดไว้ ซึ่งบทบาทของคณะสงฆ์ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา คณะสงฆ์ได้เป็นกำลังสำคัญของรัฐบาล “สายคณะราษฎร” ในการเผยแพร่อุดมการณ์แบบประชาธิปไตยมาโดยตลอด เนื่องจากพระสงฆ์เป็นผู้ที่รู้หนังสือรัฐบาลจึงได้มอบหมายภารกิจต่าง ๆ ให้กับคณะสงฆ์ เช่น การที่รัฐบาลคณะราษฎรได้สั่งการให้พระสงฆ์ในวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศอ่านประกาศคณะราษฎรให้ประชาชนในท้องถิ่นฟัง (สุรพศ ทวีศักดิ์, 2560: 80)

สมเด็จพระสังฆราชได้ทรงปกครองคณะสงฆ์ทั้งมหานิกายและธรรมยุติกนิกายให้สามารถดำเนินงานร่วมกันภายในคณะสงฆ์ และยังสนับสนุนงานของฝ่ายอาณาจักรได้เป็นอย่างดีเป็นกำลังสำคัญในการเผยแพร่นโยบายรัฐนิยมของรัฐบาลหลวงพิบูลสงคราม พิจารณาได้จากการที่รัฐบาล

ได้สั่งการให้พระสงฆ์ในพื้นที่ต่าง ๆ หลายพื้นที่ของประเทศดำเนินการเผยแพร่นโยบายรัฐนิยมให้แก่ประชาชนในท้องที่ของตัวเอง ตัวอย่างเช่นกรณีที่กระทรวงธรรมการได้ส่งสำเนาคำชักชวนของรัฐบาลเรื่องฟื้นฟูวัฒนธรรมของชาติไทยให้แก่เจ้าคณะจังหวัดอุทัยธานีสั่งการให้เจ้าอาวาสวัดต่าง ๆ ในจังหวัดอุทัยธานีเรียกประชาชนมาฟังนโยบายของรัฐบาลในวันเข้าพรรษา ซึ่งมีประชาชนมาร่วมรับฟังเป็นจำนวนหลักหมื่นคน (แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 28, 2483: 666-667) กล่าวได้ว่า รัฐบาลหลวงพิบูลสงครามได้ใช้คณะสงฆ์เป็นเครื่องมือในการเผยแพร่นโยบายของรัฐบาลโดยประมุขของฝ่ายศาสนจักรก็ได้สนองงานฝ่ายอาณาจักรเนื่องจากมีแนวความคิดที่สอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน เมื่อเกิดเหตุการณ์กรณีพิพาทอินโดจีนเกิดการสู้รบระหว่างประเทศไทยกับประเทศฝรั่งเศส ในปี พ.ศ. 2483 คณะสงฆ์ภายใต้การปกครองของสมเด็จพระสังฆราชก็ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญ โดยแสดงออกในการเป็นผู้สนับสนุนการดำเนินงานต่าง ๆ ตามนโยบายของรัฐบาลต่อเหตุการณ์กรณีพิพาทฯ ซึ่งพิจารณาได้ว่าเป็นบทบาทที่ฝ่ายศาสนจักรต้องปฏิบัติไปในทิศทางเดียวกับฝ่ายอาณาจักรซึ่งไม่เป็นอิสระจากรัฐบางบทบาทเป็นสิ่งที่คณะสงฆ์เคยปฏิบัติมาอย่างเป็นปกติ อย่างไรก็ตามก็มีบางบทบาทที่เป็นสิ่งแปลกใหม่ และไม่เคยปฏิบัติมาก่อน

การเผยแพร่แนวคิดเรื่องการเสียดินแดน และการขอปรับปรุงเขตแดนของรัฐบาลชนวนเหตุกรณีพิพาทฯ

ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2480-2481 พันเอกหลวงวิจิตรวาทการ (วิจิตร วิจิตรวาทการ) อธิบดีกรมศิลปากรได้ทำหน้าที่เป็น “กระบอกเสียง” ให้กับรัฐบาลพันเอกหลวงพิบูลสงคราม หลวงวิจิตรฯ ได้ชูประเด็นการผนวกดินแดนที่ไทยเคยเสียไปในอดีตโดยเผยแพร่ในละครที่ตนเองประพันธ์ และได้จัดแสดงขึ้นที่โรงละครแห่งชาติ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการรณรงค์ให้ประชาชนสนับสนุนบทบาทของทหาร เมื่อเยอรมนีบุกออสเตรียในเดือนเมษายน พ.ศ. 2481 หลวงวิจิตรฯ ได้กระตุ้นประเด็นเรื่องการผนวกและแผ่ขยายดินแดนของไทย และวิหุของกองทัพได้เสนอแนวคิดการสร้าง “มหาอาณาจักรไทย” เลียนแบบการกระทำของฮิตเลอร์ผู้นำเยอรมนี เมื่อถึงปี พ.ศ. 2482 รัฐบาลไทยเจรจาให้ฝรั่งเศสปรับสนธิสัญญาเขตแดนแม่น้ำโขง ในปีถัดมาหลวงพิบูลสงครามได้ปราศรัยทางวิทยุว่าประชาชนของเขมรและลาวเป็นคนเชื้อชาติไทยซึ่งถูกจำกัดอิสระเสรีภาพเมื่อตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส การรณรงค์เรียกร้องดินแดนที่สูญเสียไปกลับคืนมาโดยหลวงวิจิตรฯ ได้รับการสนับสนุนอย่างกว้างขวาง หนังสือพิมพ์ทรงร่งภาพความยิ่งใหญ่ของประเทศไทยในอดีตเปรียบเทียบกับความร้ายของเจ้าอาณานิคมที่มาแย่งดินแดน (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์, 2546: 331-332) การเผยแพร่แนวคิดเรื่องการเสียดินแดน และการขอปรับปรุงดินแดนอย่างต่อเนื่องของรัฐบาลได้ทำให้เกิดความคิดแบบชาตินิยมขึ้นในหมู่คนไทยโดยทั่วไปซึ่งรวมถึงคณะสงฆ์ในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วทั้งประเทศด้วย และแนวคิดดังกล่าวได้นำมาสู่เหตุการณ์กรณีพิพาทอินโดจีนในช่วงปลายปี พ.ศ. 2483

กรณีพิพาทอินโดจีนเป็นผลสืบเนื่องมาจากกรที่รัฐบาลไทยมีนโยบายที่จะปรับปรุงเขตแดน “ให้ยุติธรรม” กล่าวคือ ต้องการใช้น้ำให้เป็นพรมแดนระหว่างประเทศ กับการใช้ร่องน้ำลึกเป็นเส้นเขตแดน ทั้งนี้เพราะในสนธิสัญญาที่ทำไว้กับฝรั่งเศสในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้นได้ถือ

เกาะแก่งต่าง ๆ กลางแม่น้ำโขงให้อยู่ในดินแดนของฝรั่งเศสหมด (ประมาณ 77 เกาะ) ซึ่งไม่เป็นไปตามหลักสากลในเรื่องพรมแดนระหว่างประเทศ เมื่อรัฐบาลฝรั่งเศสได้ยอมจำนนต่อกองทัพเยอรมนีเมื่อวันที่ 21 มิถุนายน พ.ศ. 2483 ได้เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้รัฐบาลไทยดำเนินการเรียกร้องการปรับปรุงดินแดนกับฝรั่งเศสใหม่อีกครั้ง รัฐบาลฝรั่งเศสขอให้รัฐบาลไทยให้สัตยาบันต่อสนธิสัญญาไม่รุกราน หลวงพิบูลสงครามได้ตอบที่จะให้สัตยาบันด้วยข้อแม้ 3 ประการ คือ 1. ให้ใช้ร่องน้ำลึกเป็นพรมแดนระหว่างประเทศ 2. ขอไชยบุรีและจัมปาศักดิ์ (ดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขงตรงกับหลวงพระบางและปากเซ) ให้ไทยโดยถือแม่น้ำโขงเป็นพรมแดนระหว่างประเทศ และ 3. หากมีการเปลี่ยนโอนอธิปไตยในอินโดจีนจากฝรั่งเศส ก็ขอให้ลาวและกัมพูชาตกเป็นของไทย ซึ่งปรากฏว่าข้อเรียกร้องในข้อสองและสามฝรั่งเศสไม่อาจยอมรับได้ และในวันที่ 13 กันยายน พ.ศ. 2483 หลวงพิบูลสงครามก็ได้เผยแพร่ข้อเรียกร้องดังกล่าวต่อสาธารณชนด้วยการให้สัมภาษณ์ทางหนังสือพิมพ์และหลวงพิบูลสงครามยังได้ “กระตุ้น” ความรู้สึกชาตินิยมจนเกิดขบวนการเรียกร้องดินแดนขึ้น (ชาลวิทย์ เกษตรศิริ, 2551: 261-265) ขบวนการเรียกร้องดินแดนที่มีบทบาทเป็นอย่างมากคือ “คณะเลือดไทย” เป็นขบวนการภาคประชาชนที่มีแนวความคิดชาตินิยมซึ่งมีผู้ตั้งข้อสงสัยว่าหลวงวิจิตรฯ เป็นผู้ก่อตั้งคณะเลือดไทย (Strate, 2011: 68) อย่างไรก็ตามเอกสารของคณะเลือดไทยได้อธิบายว่าคณะฯ ได้เริ่มก่อตั้งโดยกลุ่มคนไทยผู้รักชาติจำนวน 5 คน (เลือดไทย, ม.ป.ป.: 7) คณะเลือดไทยได้เริ่มแสดงบทบาทในวันที่ 2 ตุลาคม พ.ศ. 2483 โดยการเคลื่อนไหวแสดงออกเรียกร้องดินแดนคืนจากฝรั่งเศสมีการจัดทำใบปลิวเรื่อง “ตื่นเถิดชาวไทย” แจกจ่ายในกรุงเทพฯ และได้ชักชวนให้ประชาชนร่วมกันเดินขบวนเพื่อเรียกร้องดินแดนโดยการปิดประกาศชักชวนตามสถานที่สาธารณะต่าง ๆ (เรื่องเดียวกัน, 14-17) คณะเลือดไทยได้ดำเนินงานตามอุดมการณ์ชาตินิยมโดยมีสาขาในจังหวัดต่าง ๆ หลายพื้นที่ของประเทศ เช่น สาขาจังหวัดเชียงใหม่ สาขาอำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี สาขาอำเภอเมือง จังหวัดสุราษฎร์ธานี (พุมพิงค์ พุมतालศรี, 2552: 191, ขาวโฆษณาการ, 2484: 694)

คณะเลือดไทยมีบทบาทในการเป็นกลุ่มขบวนการชาตินิยมที่เป็น “ผู้ริเริ่ม” และเป็นผู้นำขบวนรวมทั้งเป็นตัวประสานกลุ่ม ช่างราชการ พ่อค้า ประชาชน นักเรียน นิสิต นักศึกษา รวมทั้งคณะสงฆ์เข้าไว้ด้วยกันเนื่องจากทั้งหมดมี “อันทามติ” ร่วมกันเป็นขบวนการ “มหาชน” ที่เคลื่อนไหวในช่วงเหตุการณ์กรณีพิพาทฯ ซึ่งมหาชนเหล่านี้ได้เป็นกำลังสำคัญในการสนับสนุนการดำเนินงานของรัฐบาลหลวงพิบูลสงคราม ในบทความนี้จะพิจารณาถึงบทบาทของคณะสงฆ์ไทยที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในเหตุการณ์กรณีพิพาทฯ ตั้งแต่ก่อนเริ่มต้นจนถึงภายหลังสิ้นสุดเหตุการณ์ โดยบทบาทของคณะสงฆ์ไทยในเหตุการณ์กรณีพิพาทฯ สามารถแบ่งออกได้เป็น 8 บทบาทด้วยกัน กล่าวคือ

1. การให้การสนับสนุนการเดินขบวนเรียกร้องดินแดนคืน

ในวันที่ 8 ตุลาคม พ.ศ. 2483 ได้มีการเดินขบวนสนับสนุนรัฐบาลในการเรียกร้องดินแดนคืนที่กรุงเทพฯ โดยนิสิต นักศึกษาจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง และนักเรียนเตรียมอุดมศึกษาของทั้งสองสถาบันได้เดินขบวนสนับสนุนรัฐบาล การเดินขบวนในครั้งนี้นับเป็นการเดินขบวนครั้งแรกและครั้งใหญ่ที่สุดของนิสิต นักศึกษา นับตั้งแต่มีการ

เปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อปี พ.ศ. 2475 อย่างไรก็ตามก็มีข้อพิจารณาว่ารัฐบาลได้มีส่วนกระตุ้นให้เกิดการเดินขบวนในครั้งนี้ (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2551: 265) ในช่วงเวลานี้เองรัฐบาลได้ประกาศเปิดรับเงินสนับสนุนการเรียกร้องดินแดนคืนจากประชาชนทั่วประเทศระหว่างวันที่ 10 ตุลาคมถึงวันที่ 19 พฤศจิกายน พ.ศ. 2483 ปรากฏว่าได้รับเงินสนับสนุนรวมจำนวนทั้งสิ้น 677,784.49 บาท (สมบัติ อารังธวัช, 2554: 635-636) ซึ่งเงินส่วนหนึ่งในจำนวนนี้มาจากการบริจาคของคณะสงฆ์จากพื้นที่ต่าง ๆ ของประเทศ

การเดินขบวนในกรุงเทพฯ ได้เกิดขึ้นอีกหลายครั้ง เช่น ในวันที่ 12 ตุลาคม มีการเดินขบวนบริเวณสนามหลวงมีประชาชนเข้าร่วมจำนวนหลักหมื่นคน (ชาติ เอี่ยมกระสินธุ์, 2542: 23) นอกจากนั้นการเดินขบวนของประชาชนยังได้เกิดขึ้นอีกในหลายพื้นที่ของประเทศ เช่น ในวันที่ 13 ตุลาคม พ.ศ. 2483 ที่จังหวัดภูเก็ต มีข้าราชการ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ครู ยุวชนทหาร ลูกเสือ ทหารกองหนุน นักเรียน และประชาชน จำนวนประมาณ 2,000 คน ได้เดินขบวนเพื่อเรียกร้องดินแดนคืนมีการแสดงออกโดยการกล่าวปฏิญาณตนต่อหน้าพระพุทธรูป รูปพระครูวิสุทธีวงศาจารย์ญาณมุนี (แฉ่ม) และพระครูศรีกัจจานุการ (ช่วง) เจ้าอาวาสวัดไชยธาราราม (วัดฉลอง) ด้วยความพร้อมเพรียงกันว่า “ยอมเสียสละในทุก ๆ ทางแม้ด้วยชีวิตและเลือดเนื้อเพื่อรับใช้ชาติโดยมิถอยหลัง” (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, มท.2.2.9/21: 12) ในวันที่ 15 ตุลาคม พ.ศ. 2483 มีการเดินขบวนที่จังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งพระครูนิทานโพธิวิวัฒน์ (พุ่ม วุฑฒิตตโต) เจ้าคณะอำเภอเมืองนครสวรรค์ (ต่อมาดำรงสมณศักดิ์พระเทพคุณาภรณ์) ได้ประพรมน้ำมนต์แก่ผู้เดินขบวน (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, มท.2.2.9/25: 3) ในวันที่ 16, 24 และ 25 ตุลาคม พ.ศ. 2483 มีการเดินขบวนที่จังหวัดอ่างทอง ประชาชนได้ร่วมกันบริจาคเงินเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการเรียกร้องดินแดนคืนซึ่งในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2483 จังหวัดอ่างทองได้รับเงินบริจาคสบทบทุนค่าใช้จ่ายในการเรียกร้องดินแดนคืนรวมทั้งสิ้นประมาณ 4,000 บาท (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, มท.2.2.9/16: 1-3) ในวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2483 ที่จังหวัดปทุมธานี ได้มีรถยนต์ เรือกลไฟ และเรือพาย ประมาณ 500 ลำ จัดเป็นขบวนแห่ไปตามแม่น้ำเจ้าพระยาเพื่อสนับสนุนรัฐบาลในการเรียกร้องดินแดนคืน (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, มท.2.2.9/14: 8) ในวันเดียวกันนี้หลวงพิบูลสงครามได้ปราศรัยทางวิทยุขอบคุณนิสิต นักศึกษา และประชาชนที่ให้ความสนับสนุนตอนนโยบายของรัฐบาล หลวงพิบูลสงครามยังได้ปลุกความรู้สึกชาตินิยม และให้ประชาชนเตรียมตัวเตรียมใจหากเกิดสงครามขึ้นโดยจะต้องเตรียมการ 3 ส่วน คือ 1. ชายฉกรรจ์ที่มีกำลังยอมสละชีวิตได้ทุกขณะ 2. ทำหน้าที่ให้ความสนับสนุนแก่หน่วยทหารที่ไปสนามรบโดยตรง และ 3. พี่น้องชาวไทยมีหน้าที่จะต้องช่วยกันทำงานอย่างเข้มแข็งจนสุดความสามารถเพื่อให้ชาติมีเสบียงอาหารและเงินไว้สำหรับเลี้ยงชีวิตชาติไทยทั้งชาติ (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2551: 267 - 268) ในวันที่ 28 ตุลาคม พ.ศ. 2483 ที่วัดนิเวศธรรมประวัติ พระอารามหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้มีชาวบ้านมาชุมนุมสนับสนุนการเรียกร้องดินแดนคืนโดยนายอำเภอ บางปะอินได้จัดให้มีการแสดงเกี่ยวกับเหตุการณ์กรณีพิพาท ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2436) ระหว่างประเทศไทยกับประเทศฝรั่งเศสเพื่อปลุกใจประชาชน นอกจากนั้นยังได้มีการจัดขบวนแห่ทางเรือเผยแพร่นโยบายของรัฐบาลในการเรียกร้องดินแดนคืนโดยมีข้าหลวงประจำจังหวัด (ผู้ว่าราชการจังหวัด) เป็นผู้นำขบวนแห่ และชาวบ้านที่มาชุมนุมยังได้ร่วมบริจาคเงินให้กับรัฐบาลเพื่อใช้ในการ

เรียกเรื่องดินแดนคืนอีกด้วย ตามเอกสารของทางราชการรายงานว่ามีจำนวนผู้มาร่วมชุมนุมหลายหมื่นคน (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, มท.2.2.9/11: 3)

การเดินทางเรียกเรื่องดินแดนคืนของประชาชน ข้าราชการ ฯลฯ ยังคงดำเนินไปอย่างต่อเนื่องตั้งแต่เดือนตุลาคม พ.ศ. 2483 ถึงเดือนมกราคม พ.ศ. 2484 ในพื้นที่จังหวัดต่าง ๆ เช่น จังหวัดนครราชสีมา จังหวัดราชบุรี กาญจนบุรี นครสวรรค์ กำแพงเพชร หนองคาย น่าน ฯลฯ (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, มท.2.2.9/4: 45, มท.2.2.9/5: 69, มท.2.2.9/6: 19, มท.2.2.9/12: 40, มท.2.2.9/25: 2-5, ชาวมุขวิทย์ เกษตรศิริ, 2553: 112, พรหม สุตรสุนทร, 2536: ไม่ปรากฏเลขหน้า) ปรากฏการณ์การเดินทางเรียกเรื่องดินแดนคืนของมหาชนทั้งในกรุงเทพฯ และจังหวัดต่าง ๆ ในหลายพื้นที่ของประเทศได้แสดงให้เห็นถึงการสนับสนุนการดำเนินนโยบายเรื่องการปรับปรุงเขตแดนของรัฐบาลหลวงพิบูลสงคราม แม้กระทั่งคณะสงฆ์ยังได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการทำหน้าที่เป็นผู้ให้การสนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ ที่เป็นการแสดงออกถึงการเรียกเรื่องดินแดนคืนซึ่งเป็นผลมาจากกรณี “เชิดชู” อุดมการณ์แบบชาตินิยมที่รัฐบาลได้เผยแพร่อย่างเข้มข้นได้ทำให้ประชาชนทั่วไปรวมถึงคณะสงฆ์ไทยตลอดจนพระสงฆ์ในระดับปัจเจกได้ “ซึมซับ” เอาอุดมการณ์ดังกล่าวไว้จึงได้แสดงบทบาทที่สามารถกระทำได้ เช่น การที่พระสงฆ์เปิดพื้นที่ของวัดซึ่งเป็นพื้นที่ทางศาสนาให้กับขบวนการชาตินิยมเข้ามาแสดงออกในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ที่แสดงออกถึงอุดมการณ์แบบชาตินิยมที่เผยแพร่โดยรัฐบาล และพระสงฆ์ได้ทำหน้าที่เป็นผู้รับรองความถูกต้องในกิจกรรมที่เกิดขึ้นจากอุดมการณ์ดังกล่าว

2. การเป็นผู้จัดสร้างวัดอุ้มงคลเพื่อเป็นขวัญกำลังใจแก่เจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติราชการสนาม

เมื่อเข้าสู่ภาวะสงคราม ทหาร และตำรวจสนามตลอดจนเจ้าหน้าที่ที่จะไปปฏิบัติราชการในแนวหน้าได้แสวงหาวัตถุมงคลต่าง ๆ จากพระเกจิอาจารย์เพื่อสร้างขวัญและกำลังใจในการออกรบ พลตรีถาวร ช่วยประสิทธิ์ นายทหารที่เข้าร่วมปฏิบัติราชการสนามในแนวหน้าช่วงเหตุการณ์กรณีพิพาทฯ ได้แสดงให้เห็นความเชื่อในเรื่องวัตถุมงคลของทหารที่ปฏิบัติหน้าที่ในเวลานั้นว่ามี “กล่องของ” โดยการนำอาวูบป็นพวมายิงใส่ตัวไก่ที่แขวนตะกรุดของพระเกจิอาจารย์ผลปรากฏว่าไก่ไม่ได้รับอันตรายจากกระสุนปืนมีเพียงแต่ขนหลุดกระจายเนื่องจากแรงอัดของดินระเบิด (ถาวร ช่วยประสิทธิ์, 2549: 20) ความเชื่อในเรื่องวัตถุมงคลของทหารยังปรากฏในช่วงการปฏิบัติราชการสนามในวันที่ 6 มกราคม พ.ศ. 2484 บริเวณประตูชัย อำเภอรัญประเทศ และด่านปอยเปต พันโทประเสริฐ สุตบรรพต นายทหารที่ปฏิบัติราชการได้บันทึกไว้ว่ามีพลทหารสองนายถูกข้าศึกยิงแต่กระสุนปืนเพียงแค่ถากผิวหนังแต่ก็ทำให้เสียขาตึงจึงทำให้เห็นว่าพลทหารทั้งสองนายใส่เสื้อยันต์สีแดงเป็นเสื้อชั้นใน (ประเสริฐ สุตบรรพต, 2523: 96)

ในช่วงเหตุการณ์กรณีพิพาทฯ พระเกจิอาจารย์ที่มีชื่อเสียงในเวลานั้นมีอยู่หลายรูปทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด แต่ที่ได้รับการยกย่องว่าเป็น “พระเกจิแห่งยุคสงครามอินโดจีน” มีด้วยกัน 4 รูป ได้แก่ พระอาจารย์ “จาด จง คง อี” หลวงพ่อจาด คังคส์โร หรือพระครูสิทธิสารคุณ อดีตเจ้าอาวาสวัดบางกระบือ จังหวัดปราจีนบุรี หลวงพ่อจง พุทฺธสโร อดีตเจ้าอาวาสวัดหน้าต่างนอก จังหวัดพระนครศรีอยุธยา หลวงพ่อคง ธมฺมโชโต อดีตเจ้าอาวาสวัดบางกะพ้อม จังหวัดสมุทรสงคราม หลวงพ่ออี พุทฺธสโร หรือพระครูวรเวทย์มณี อดีตเจ้าอาวาสวัดสัตหีบ จังหวัดชลบุรี

ในช่วงเหตุการณ์กรณีพิพาทฯ พระเกจิทั้งสี่รูปได้มีบทบาทในการสร้างขวัญกำลังใจให้กับผู้ไปปฏิบัติราชการสนาม กล่าวคือ

1. หลวงพ่อจาด อดีตเจ้าอาวาสวัดบางกระบือ วัดมุงมกลที่หลวงพ่ोजาดสร้างได้เป็น “ตำนาน” ที่ยังคงมีการบอกเล่ากันอยู่ในปัจจุบัน กล่าวคือ ในช่วงเหตุการณ์กรณีพิพาทฯ ได้มีเครื่องบินของฝรั่งเศสบินมาทิ้งระเบิดที่หมู่บ้านแห่งหนึ่งแต่ปรากฏว่าไม่มีผู้ใดได้รับบาดเจ็บเลย (กองบรรณาธิการข่าวสด, 2556: 91) หลวงพ่ोजาดจึงเป็นพระเกจิอาจารย์ที่ทหาร ตำรวจ ข้าราชการ และประชาชนทั่วไปให้ความเลื่อมใสรูปหนึ่งในเวลานั้น ชื่อเสียงของท่านเป็นที่รู้จักแพร่หลายแม้แต่หลวงพิบูลสงครามยังได้อาราธนาหลวงพ่ोजาดให้ร่วมประกอบพิธีพุทธาภิเษกพระเครื่องอีกด้วย (อภิถัญญา, 2553: 31) วัดมุงมกลของหลวงพ่ोजาดที่ทหาร และตำรวจสนามที่ไปปฏิบัติราชการสนามจะต้องมีติดตัวคือเสื้อยันต์ พลตรีถาวร ช่วยประสิทธิ์อธิบายว่าตนเองได้ใส่เสื้อยันต์ของหลวงพ่ोजาดเป็นเสื้อชั้นในตลอดเวลาโดยไม่เคยถอดออก และได้ไม่ซักทำความสะอาดจึงทำให้มีราขึ้นที่เสื้อยันต์ (ถาวร ช่วยประสิทธิ์, 2549: 119)

2. หลวงพ่ोजง พุทธสโร อดีตเจ้าอาวาสวัดหน้าต่างนอก ในช่วงเหตุการณ์กรณีพิพาทฯ หลวงพ่ोजงได้จัดทำวัดมุงมกลขึ้น ได้แก่ ตะกรุดชุด และเสื้อยันต์ โดยเสื้อยันต์ของหลวงพ่ोजงทำด้วยผ้าสีแดงเรียกกันทั่วไปว่า “เสื้อแดงหลวงพ่ोजง” เสื้อยันต์นี้ผู้ที่เลื่อมใสได้จัดสร้างขึ้นแล้วนำไปให้หลวงพ่ोजงทำพิธีปลุกเสกและแจกจ่ายให้แก่ทหาร ตำรวจสนามที่ไปปฏิบัติราชการสนาม นอกจากนั้นยังแจกจ่ายให้กับประชาชนทั่วไปอีกด้วย ในช่วงที่เกิดเหตุการณ์กรณี พิพาทฯ หลวงพ่ोजงมีบทบาทในการสร้างขวัญกำลังใจให้กับประชาชนเป็นอย่างมากท่านได้รับนิมนต์ทั้งจาทหารราชการและเอกชน หลวงพ่ोजงจึงไม่ค่อยได้จำพรรษาอยู่ที่วัด (วิศิษฐ์ จิระวุฒิ, 2509: 5)

3. หลวงพ่อดัง รมมโชโต อดีตเจ้าอาวาสวัดบางกะพ้อม ท่านได้สร้างเสื้อยันต์วีรญูจำบัง เป็นผ้าสองสี คือ ด้านนอกเป็นผ้าสีดำด้านในเป็นผ้าขาวลงยันต์เกราะเพชร นอกจากนั้นยังมีธงแคล้วคลาด ธงห้ามน ธง 8 ทิศ ธงมหาระงับ วัดมุงมกลที่หลวงพ่อดังจัดสร้างเป็นที่เชื่อถือศรัทธาของประชาชนมาตั้งแต่ช่วงเหตุการณ์กรณีพิพาทฯ (แผน สุพรรณภูมิ, 2555: 19)

4. หลวงพ่อดี พุทธสโร หรือพระครูวรเวทย์มณี อดีตเจ้าอาวาสวัดสัตหีบ ในช่วงเหตุการณ์กรณีพิพาทฯ มีประชาชนเดินทางมาที่วัดสัตหีบเพื่อขอวัดมุงมกลจากหลวงพ่อดีอย่างเนืองแน่น และภายหลังจากเหตุการณ์กรณีพิพาทฯ เพียงไม่นานนางสงครามมหาเอเชียบูรพาซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้เกิดขึ้นซึ่งวัดสัตหีบได้เป็นที่อาศัยหลบภัยสงครามของประชาชนที่อพยพมาจากที่ต่าง ๆ เนื่องจากมีความศรัทธาว่าหลวงพ่อดีจะปกป้องไม่ให้เกิดอันตรายใด ๆ (เฉลียว จันททรัพย์, ม.ป.ป.: ไม่ปรากฏเลขหน้า)

นอกจากพระเกจิอาจารย์ทั้งสี่รูปยังมีคณาจารย์ที่มีชื่อเสียงอีกหลายรูป เช่น หลวงพ่อลับสูงกิจโจ หรือพระสุเมธมณี อดีตเจ้าอาวาสวัดชนะสงคราม กรุงเทพฯ ท่านได้จัดสร้างพระกริ่ง และเสื้อยันต์แจกจ่าย ซึ่งทหารที่ไปปฏิบัติราชการในแนวหน้าได้อธิบายว่าในช่วงเหตุการณ์กรณีพิพาทฯ ทหารส่วนมากจะมีเสื้อยันต์ของหลวงพระลับเนื่องจากมีค่านับถือกันมากในช่วงเวลานั้น (ถนอม โปธ์ทองนาถ, 2542: 59) พระครูปลัดแผ้ว ศิลปญญา อดีตเจ้าอาวาสวัดศรีรัตนาราม จังหวัดนนทบุรี ท่านจัดทำ “เสื้อยันต์เกราะเพชร” มีลักษณะเป็นเสื้อก็มีการเขียนเลขยันต์ทั้งสองด้าน (แสง นิมพฤทธิ,

2501: 73) พระวิเชียรโมลีหรือหลวงพ่ปลั่ง พรหมโชโต อดีตเจ้าอาวาสวัดพระบรมธาตุ อดีตเจ้าคณะจังหวัดกำแพงเพชร ท่านจัดสร้างเสื่อยันต์แดงแจกจ่ายผู้ที่ไปปฏิบัติราชการสนาม (กองบรรณธิการข่าวสด, 2553: 13) อย่างไรก็ตามไม่เพียงแต่พระเกจิอาจารย์ที่มีชื่อเสียงเท่านั้น ที่ได้แสดงบทบาทในการให้ขวัญกำลังใจผู้ที่ไปปฏิบัติราชการสนามในช่วงกรณีพิพาทฯ ยังมี พระสงฆ์ “ทั่วไป” ที่ทำหน้าที่นี้อีกด้วย เช่น ที่อำเภอพาน้อย จังหวัดน่าน พระครูศรีลิวสุทธิ และคณะ ได้มอบ “ตะกรุด” จำนวน 76 สาย เพื่อ “ให้ทหารป้องกันตัว” (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, มท. 2.2.9/13: 142) การแสดงบทบาทของพระสงฆ์ในการเป็นผู้จัดสร้างวัตถุมงคลเพื่อเป็นขวัญกำลังใจ แก่เจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติราชการสนามข้างต้นนี้สามารถพิจารณาได้ว่าพระสงฆ์เป็นผู้ส่งเสริม ประชาชนในช่วงภาวะที่ไม่ปกติโดยการมอบสิ่งยึดเหนี่ยวทางใจซึ่งเป็นการปฏิบัติหน้าที่โดยไม่ได้ เกิดจากแรงผลักดันที่มาจากอุดมการณ์ชาตินิยมแต่อย่างใด

3. การเป็นจารชนสืบราชการ

มีหลักฐานที่อธิบายว่าพระสงฆ์ได้ทำหน้าที่ที่มี “ความเสี่ยง” อันตรายเป็นอย่างมาก คือ การ ทำหน้าที่เป็นจารชนหรือสายลับสืบราชการในช่วงระยะเริ่มต้นของเหตุการณ์กรณีพิพาทฯ ซึ่ง พิจารณาได้จากที่นายพรหม สุตรสุคนธ์ ในขณะที่ปฏิบัติราชการในตำแหน่งปลัดจังหวัดอุดรธานีช่วย ราชการจังหวัดหนองคายในช่วงเหตุการณ์กรณีพิพาทฯ นายพรหมได้มอบหมายให้พระสงฆ์กับ ขรราวาสไปทำหน้าที่สืบราชการลับที่นครเวียงจันทน์ซึ่งในวันที่ 17 ธันวาคม พ.ศ. 2483 พระภิกษุ สอน (ไม่ทราบสัญชาติ) กับท้าวยอดชาวลาวได้มารายงานข้อมูลหลังจากที่ได้สืบหาข่าวมาได้ (พรหม สุตรสุคนธ์, 2536: ไม่ปรากฏเลขหน้า) อย่างไรก็ตามอาจพิจารณาได้ว่าพระสงฆ์ที่ทำหน้าที่เป็น จารชนให้กับทางราชการไทยอาจจะพระสงฆ์ที่มีสถานะถูกต้องตามพระธรรมวินัย และกฎหมาย ของไทยหรือในอีกกรณีหนึ่งอาจจะพระสงฆ์ที่ทำงานให้กับหน่วยงานของรัฐไทยโดย ทำการ “ปลอมบวช” เป็นพระสงฆ์ และอาศัยสถานะภาพการเป็นนักบวชในการหาข่าวซึ่งกระทำ ได้อย่างสะดวกกว่าสถานภาพขรราวาส เนื่องจากพระสงฆ์เป็นที่เคารพสักการะ และไม่เป็นที่ต้อง สงสัยของคนโดยทั่วไป

4. การให้การสนับสนุนสถานที่ปฏิบัติการรบ

การสู้รบระหว่างไทยกับฝรั่งเศสเริ่มมีการปะทะกันในช่วงเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2483 ทาง ราชการเริ่มออกข่าวการสู้รบในวันที่ 23 พฤศจิกายน ที่อำเภอรัฐประเทศ จังหวัดสระแก้ว ทหาร ฝรั่งเศสยิงปืนเล็ก และปืนกลมาที่หน่วยทหารไทยซึ่งทางฝ่ายไทยได้ยิงตอบโต้กลับไป ในวันที่ 28 พฤศจิกายน เครื่องบินของฝรั่งเศส 5 ลำ ได้บินเข้ามายิงปืนกลและทิ้งระเบิดที่จังหวัดนครพนม ทำให้ตำรวจและประชาชนได้รับบาดเจ็บ 6 ราย กองทัพอากาศไทยได้บินไปทิ้งระเบิดตอบโต้ (กรม โฆษณาการ, 2484: 1, 4) การสู้รบได้ดำเนินอย่างเต็มรูปแบบมีการปะทะกันในพื้นที่จังหวัดอื่น ๆ ตามแนวชายแดน ในวันที่ 2 ธันวาคม ที่จังหวัดหนองคายเริ่มมีการสู้รบเกิดขึ้นซึ่งวัดและพระสงฆ์ ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการช่วยสนับสนุนการรบของกองทัพไทยด้วย กล่าวคือ ยุทธศาสตร์ ของกองทัพได้ใช้วัดหลายแห่งเป็นสถานที่ปฏิบัติการรบโดยทางกองทัพไทยได้ตั้งหน่วยปืนและค่าย ทหารที่บริเวณวัดมีชัย วัดห้วยโคก วัดทุ่งสว่าง วัดไชยพร (ชัยพร) วัดศรีชมชื่น ฯลฯ เหตุผลที่ใช้วัด เป็นชัยภูมิเนื่องจากวัดหลายแห่งอยู่ติดริมแม่น้ำโขงและอยู่ตรงข้ามกับหน่วยทหารของฝรั่งเศสทาง

ฝั่งเวียงจันทน์จึงใช้เป็นสถานที่ในการปฏิบัติกร “จิตวิทยา” กล่าวคือมีการใช้เครื่องขยายเสียงเปิดเพลง “รักเมืองไทย” และ “ข้ามใจง” ซึ่งเป็นเพลงปลุกใจของหลวงวิจิตรฯ และมีการโฆษณาชวนเชื่อเป็นภาษาลาวเล่าประวัติศาสตร์ว่าคนลาวและคนไทยเป็นคนเชื้อชาติเดียวกัน และลาวเป็นของไทยมาแต่ในอดีตต่อมาฝรั่งเศสมายึดไปทำให้คนลาวต้องเป็น “ข้าข้า” ฝรั่งเศสขอให้ชาวลาวปฏิบัติยึดอำนาจจากฝรั่งเศสและขับไล่ฝรั่งเศสให้ออกไปจากอินโดจีน (พรหม สุตรสุนทร, 2536: ไม่ปรากฏเลขหน้า) การสู้รบที่จังหวัดหนองคายได้สร้างความเสียหายแก่ชีวิตและทรัพย์สินของประชาชนตลอดจนสถานที่ราชการรวมถึงวัดก็ได้รับความเสียหายด้วย เมื่อพิจารณาถึงการที่กองทัพไทยอาศัยวัดเป็นค่ายทหารและสถานที่ในการปฏิบัติกรทางทหารถือว่าเป็นประโยชน์อย่างยิ่งเพราะวัดมีชัยภูมิที่ดี พันตรีหลวงชาติกรำแหง (เล็ก ชาตะรัตน์) ผู้บังคับกองพันทหารราบที่ 22 นายทหารที่ปฏิบัติราชการสนามในจังหวัดหนองคายได้อธิบายว่าวัด “มีบุญคุณ” ต่อทหาร (เรื่องเดียวกัน, ไม่ปรากฏเลขหน้า)

การสู้รบระหว่างไทยกับฝรั่งเศสได้ดำเนินมาอย่างต่อเนื่องจนเข้าสู่ปีรุ่งขึ้น ในวันที่ 5 มกราคม พ.ศ. 2484 ทางกรมโฆษณาการได้เผยแพร่ข่าวว่าฝรั่งเศสได้ใช้ปืนใหญ่ยิงวัดยอดแก้วศรีวิชัย และวัดศรีมงคล อำเภอมุกดาหาร จังหวัดนครพนม (อำเภอมุกดาหารได้รับการยกฐานะเป็นจังหวัดในปัจจุบัน) ได้รับความเสียหายอย่างมาก ที่จังหวัดบุรีรัมย์ทหารฝรั่งเศสได้เข้ามายึดวัดบริเวณแนวชายแดนเป็นที่ตั้งหน่วย และขับไล่พระสงฆ์ให้ออกจากวัด (กรมโฆษณาการ, 2484: 53, 54,) ในวันที่ 7 มกราคม พ.ศ. 2484 รัฐบาลไทยได้ประกาศสถานการณ์สงครามกับอินโดจีนฝรั่งเศสอย่างเป็นทางการพร้อมกับประกาศกฎอัยการศึกในจังหวัดชายแดน 24 จังหวัด (ชาลวิทย์ เกษตรศิริ, 2551: 269) ในวันที่ 12 มกราคม พ.ศ. 2484 ที่จังหวัดนครพนมเครื่องบินของฝรั่งเศสได้มาถึงระเบิดที่อำเภอธาตุพนม สถานที่ราชการหลายแห่งได้รับความเสียหาย และที่องค์พระธาตุพนมระเบิดถูกชาวบ้านบาดเจ็บ 1 ราย ที่บ้านน้ำก่ำระเบิดถูกชาวบ้านบาดเจ็บประมาณ 30 คน พระสงฆ์ได้รับบาดเจ็บ 2 รูป วันที่ 14 มกราคม พ.ศ. 2484 การสู้รบที่จังหวัดหนองคายได้ทำให้หลังคาโบสถ์วัดศรีชมชื่นได้รับความเสียหาย (กรมโฆษณาการ, 2484: 65, 272) ในวันที่ 22 มกราคม พ.ศ. 2484 มีรายงานข่าวว่ากองทัพบูรพาของไทยได้เข้าตีกองทหารฝรั่งเศสทำให้ต้องถอยร่นและระหว่างทางกองทหารฝรั่งเศสได้เผาบ้านเรือน จับตัวชาวบ้าน และเมื่อไปถึงที่วัดก็ได้สังหารพระสงฆ์ และสามเณร 2 รูป ทหารฝรั่งเศสยิงชนพระพุทธรูปไปทำลายอีกด้วย นอกจากนั้นยังมีการเสนอข่าวว่าทหารฝรั่งเศสได้สังหารพระสงฆ์ และสามเณรที่พยายามจะเดินทางเข้ามายังดินแดนของไทยเพื่อศึกษาพระปริยัติธรรมอีกด้วย (เรื่องเดียวกัน, 83, 271) การนำเสนอข่าวของรัฐบาลที่แสดงให้เห็นว่าวัดและพระสงฆ์ได้รับผลกระทบเป็น “ผู้ถูกระทอน” จากฝีมือของฝรั่งเศสซึ่งการรับรู้ครั้งนี้คงจะสร้างความชื่นเคืองใจให้กับพุทธศาสนิกชนรวมถึงพระสงฆ์ และสามเณรด้วย คณะสงฆ์ไทยจึงได้แสดงบทบาท “โต้กลับ” โดยการเป็นผู้ให้การสนับสนุนการปฏิบัติราชการของรัฐบาลและกองทัพ

5. การเป็นผู้บริจาคเงิน และสิ่งของอุปโภคบริโภคให้แก่เจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติราชการสนาม

ในช่วงต้นเดือนมกราคม พ.ศ. 2484 ได้มีประชาชนนำ “ถุงของขวัญ” บรรจุสิ่งของอุปโภคบริโภคมามอบให้กับทางราชการเพื่อแจกจ่ายแก่ทหาร ตำรวจสนาม และผู้ปฏิบัติราชการสนามทางราชการจึงได้ประกาศเชิญชวนบริษัท ห้างร้าน องค์กรต่าง ๆ ตลอดจนประชาชนบริจาคมของ

ขวัญอย่างเป็นทางการ (กองโฆษณาการ, 2484: 131) มีผู้บริจาคสิ่งของอุปโภคบริโภคจากจังหวัดต่าง ๆ หลายพื้นที่ทั่วประเทศ สิ่งของอุปโภคบริโภคที่บริจาค เช่น ข้าวสาร ปลาแห้ง เนื้อเค็ม ไข่ น้ำพริกเผา ผลไม้ต่าง ๆ เครื่องกระป๋อง บุหรี่ ไม้ขีดไฟ ผ้าขาวม้า สบู่ ฯลฯ ผู้บริจาคมีทั้งข้าราชการ นักเรียน ประชาชน รวมถึงพระสงฆ์ ตัวอย่างเช่นที่จังหวัดนนทบุรี ประชาชน และพระสงฆ์ได้ร่วมกันบริจาคสิ่งของอุปโภคบริโภคมีมูลค่าประมาณ 566 บาท 86 สตางค์ ซึ่งในจำนวนนี้มีพระสงฆ์ระดับ “พระราชาคณะ” ร่วมบริจาคด้วย คือ พระเชมาภิมุขธรรม (เกตุ เกสโร ป.ธ.5) เจ้าอาวาส วัดเชมาภิตารามราชวรวิหาร พระอารามหลวงได้บริจาคมะพร้าวอ่อนจำนวน 13 ผล (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, มท.2.2.9/27: 16) นอกจากนี้ในช่วงปลายเดือนมกราคม พ.ศ. 2484 ข้าราชการ ครู นักเรียน ประชาชน รวมถึงพระสงฆ์ในจังหวัดนนทบุรียังได้มอบถุงของขวัญบรรจุสิ่งของอุปโภคบริโภค จำนวน 1,753 ถุง ข้าวสาร 8 กระสอบครึ่ง ข้าวเปลือก 58 กระสอบ ผลไม้รวมราคา 44 บาท 99 สตางค์ เงิน 28 บาท 60 สตางค์ ในจำนวนนี้มีพระสงฆ์ร่วมบริจาค 6 ถุง (เรื่องเดียวกัน, 64) ที่อำเภอวิเศษไชยชาญ จังหวัดอ่างทอง ประชาชน และพระสงฆ์ ได้มอบข้าวสารจำนวน 79 ถัง ให้กับนายอำเภอวิเศษไชยชาญเพื่อจัดส่งไปให้ทหาร และตำรวจสนาม ในจำนวนนี้มีพระสงฆ์วัดวันอุทิศได้บริจาคข้าวสาร จำนวน 13 ถัง ไข่ 26 ฟอง (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, มท. 2.2.9/16: 94) ที่อำเภอวิเศษไชยชาญยังมีกรบริจาคถุงของขวัญเพื่อ “แสดงความยินดี” ในโอกาสที่กองทัพไทยได้เข้ายึดเมืองนครจำปาศักดิ์และเมืองอื่น ๆ ได้ มีผู้บริจาคถุงของขวัญ จำนวน 335 ถุง ในจำนวนนี้มีพระสงฆ์ร่วมบริจาค 10 ถุง (เรื่องเดียวกัน, 107) ที่อำเภอธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี ข้าราชการ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ประชาชน และพระสงฆ์ ได้บริจาคถุงของขวัญ จำนวน 1,342 ถุง ในจำนวนนี้มีพระสงฆ์ร่วมบริจาค 6 ถุง (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, มท.2.2.9/15: 93) ถุงของขวัญที่ข้าราชการ ประชาชน และพระสงฆ์บริจาคให้กับทหารที่ปฏิบัติราชการสนามในแนวหน้าได้มีความสำคัญเป็นอย่างมากเพราะได้สร้างขวัญกำลังใจให้กับทหาร พันโทประเสริฐ สุตบรรทัดนายทหารที่ปฏิบัติราชการสนามได้อธิบายว่าในถุงของขวัญจะมีจดหมายใส่มาด้วยโดยเป็นจดหมายของนักเรียน ข้าราชการ ซึ่งเมื่ออ่านแล้วรู้สึก “ปลาบปลื้มใจจนน้ำตาไหล ถุงของขวัญเหล่านี้เป็นเครื่องช่วยหนุนให้มิซัยชนะเพราะภายในถุงของขวัญไม่ได้มีแต่สิ่งของที่จำเป็นเท่านั้น แต่สิ่งสำคัญกว่าคือจดหมายที่หนุนกำลังใจให้ทหารอดทนกล้าหาญอยู่เสมอ” (ประเสริฐ สุตบรรทัด, 2523: 120, 123)

การบริจาคสิ่งของอุปโภคบริโภคยังคงดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง แต่ปรับเปลี่ยนจากการเรียก “ถุงของขวัญ” เป็น “เสบียงอาหาร” โดยเริ่มต้นในช่วงปลายเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2484 เช่น ที่จังหวัดน่าน ข้าราชการ ประชาชน รวมถึงพระสงฆ์และสามเณรได้ร่วมกันบริจาคสิ่งของอุปโภคบริโภค ในส่วนของคณะสงฆ์ในวัดต่าง ๆ หลายอำเภอได้ร่วมกันบริจาคเสบียงอาหารและของใช้เป็นจำนวนมาก เช่น ข้าวสาร จำนวน 6 ถัง กะหล่ำปลี จำนวน 5 หัว มะพร้าว จำนวน 40 ผล อ้อย จำนวน 150 ลำ เมียง จำนวน 100 คำ และบุหรื จำนวน 800 มวน (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, มท. 2.2.9/13: 103, 110, 117, 142) พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ อดีตประธานองคมนตรีและรัฐบุรุษ เป็นนายทหารที่ได้ปฏิบัติราชการสนามในแนวหน้าช่วงเหตุการณ์กรณีพิพาทฯ ได้อธิบายว่าทหารได้รับการสนับสนุนสิ่งของต่าง ๆ โดยเฉพาะเสบียงอาหารมีประชาชนบริจาคเป็นจำนวนมาก (บัญชาชวลตศิลป์, 2549: 49)

นอกจากคณะสงฆ์จะได้ร่วมบริจาคสิ่งของอุปโภค และบริโภคต่าง ๆ ยังได้ให้การสนับสนุน การดำเนินงานของกองทัพโดยการบริจาคเงินเพื่อใช้ในราชการทหาร และการรักษาพยาบาลทหาร ตำรวจสนามที่เจ็บป่วย และได้รับบาดเจ็บจากการปฏิบัติหน้าที่อีกด้วย กล่าวคือ ในช่วงเดือน มกราคม พ.ศ. 2484 เจ้าคณะจังหวัดปทุมธานีบริจาคเงินนิตยภัตประจำเดือน มกราคม พ.ศ. 2484 จำนวน 10 บาท รวมถึงพระภิกษุวัดเทียนถวาย จังหวัดปทุมธานี จำนวน 7 รูป บริจาคเงิน รูปละ 1 บาท รวมเป็นเงิน จำนวน 17 บาท ซึ่งการบริจาคในครั้งนี้ได้รับความชื่นชม และยกย่องจากทาง จังหวัดปทุมธานีเป็นอย่างมาก (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, มท.2.2.9/15: 32) ในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2484 คณะสงฆ์จังหวัดอ่างทอง ประกอบด้วย พระสงฆ์ และสามเณร แขวงเมืองอ่างทอง ไชโย โพร้ทอง วิเศษไชยชาญ และป่าโมก ร่วมกับพ่อค้าในจังหวัดอ่างทองได้บริจาคเงิน จำนวน 272 บาท 45 สตางค์ เพื่อใช้เป็นค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาลทหารที่ได้รับบาดเจ็บจากการปฏิบัติ หน้าที่ในแนวหน้า (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, มท.2.2.9/17: 20)

6. การสนับสนุนนโยบายเปลี่ยนผู้นับถือศาสนาคริสต์ให้มานับถือศาสนาพุทธ

ในช่วงเหตุการณ์พิพาทคริสต์จักรคาทอลิก และคริสต์ศาสนิกชนในประเทศไทยได้รับผลกระทบโดยตรง กล่าวคือชาวไทยมองชาวคริสต์เป็นศัตรูและยังถูกสงสัยว่าเป็น “แนวหน้า” หรือจระเข้นทำหน้าที่สืบราชการให้กับฝรั่งเศสที่เป็นคู่สงคราม ผู้ที่นับถือศาสนาคริสต์ถูกนิยามว่าเป็น “ศัตรูของชาติ” และถูกบังคับให้ละทิ้งความเชื่อ มิซซันนารีฝรั่งเศส 13 องค์ ถูกตำรวจจับกุมตัว และในเวลาต่อมาต้องเดินทางออกนอกประเทศเนื่องจากทางราชการไทยกล่าวหาว่าเป็นจารชนของฝรั่งเศส นอกจากนั้นคริสต์จักรคาทอลิก และคริสต์ศาสนิกชนยังได้รับผลกระทบจากคณะเถิดไทยที่มองฝรั่งเศสว่าเป็นศัตรู คณะเถิดไทยได้ต่อต้านศาสนาคริสต์ซึ่งเป็นศาสนาที่ประเทศฝรั่งเศส นับถือ ที่จังหวัดเชียงใหม่มีการรณรงค์ให้เลิกติดต่อสัมพันธ์กับบาทหลวง และผู้ที่นับถือศาสนาคริสต์ ที่จังหวัดชลบุรีคณะเถิดได้ส่งจดหมายถึงคริสต์ศาสนิกชนให้เปลี่ยนศาสนาเป็นศาสนาพุทธ (พุดผิงค์ พุดตาลศรี. 2552: 191) คณะเถิดไทย และข้าราชการได้เข้าไปดำเนินงานในหมู่บ้านชุมชนคาทอลิกหลายแห่งในพื้นที่ต่าง ๆ หลายจังหวัดของประเทศ โดยมีการคุกคามและห้ามคริสต์ศาสนิกชนปฏิบัติศาสนกิจ เอกสารของคริสต์จักรคาทอลิกรายงานว่าวัดคาทอลิกทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัดถูกสั่งปิดไม่ให้ดำเนินกิจกรรมทางศาสนา เช่น วัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือถูกสั่งปิดกว่า 40 แห่ง (สารสาสน์, 1941: 312) นอกจากนั้นยังมีการจับกุมผู้ที่ขัดขืนแม้แต่การสวดภาวนา ในครัวเรือนก็ไม่ได้รับอนุญาตให้ทำ มีการรื้อโบสถ์ สำนักสังฆราช บ้านพักพระสงฆ์ โรงเรียน สถานเลี้ยงเด็กกำพร้า อารามนักรบขบวนการ และที่ดินก็ถูกคณะเถิดไทยเข้ายึดครอง (ภูวรินทร์ วาดเขียน, 2561: 73) ที่ถึงขั้นรุนแรงคือมีการลอบวางเพลิงวัดคาทอลิกอีกด้วย (สำนักงานสารสาสน์, 2510: 542) และแม้แต่โรงเรียนที่เป็นกิจการของวัดคาทอลิกก็ถูกทางราชการสั่งปิดหลายแห่ง เช่น ที่อำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ทางราชการได้สั่งปิดโรงเรียนวัดพระยาสามองค์ทำให้นักเรียนต้องย้ายมาเรียนที่โรงเรียนวัดท่าซุง (ภูวรินทร์ วาดเขียน, 2561: 79) คณะเถิดไทยได้เข้ายึดและทำลายโรงเรียนที่เป็นของวัดคาทอลิกหลายแห่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือทำให้โรงเรียนต้องปิดในหลายพื้นที่ เช่น จังหวัดจันทบุรี โรงเรียนมารีอาลัย จังหวัดฉะเชิงเทรา โรงเรียนเซนต์ปอล จังหวัดชลบุรี โรงเรียนราชภัฏรังกบุญฟิลิปและยากอบ โรงเรียนดาราสมุทร โรงเรียนนักบุญยอแซฟ และ

โรงเรียนประชาบาลพระเยซู (โรงเรียนคาทอลิกสังกัดสังฆมณฑลจันทบุรี, ออนไลน์) ยังมีเหตุการณ์รุนแรงถึงขั้นที่คริสต์ศาสนิกชนเสียชีวิต กล่าวคือที่บ้านสองคอน จังหวัดนครพนม (ปัจจุบันบ้านสองคอนอยู่ในเขตจังหวัดมุกดาหาร) มีคริสต์ศาสนิกชน 7 คน ประกอบด้วยซิสเตอร์ 2 คน ชาวบ้านชาย 1 คน หญิง 4 คน ถูกตำรวจบังคับให้ละทิ้งศาสนาแต่ทั้งหมดได้ปฏิเสธจึงถูกยิงเสียชีวิตทั้งหมดที่ป่าช้าของหมู่บ้าน (เสรี พงศ์พิศ, 2527: 201)

รัฐบาลยังได้มีปฏิบัติการ “โน้มน้าว” ให้ผู้ที่นับถือศาสนาคริสต์เปลี่ยนมานับถือศาสนาพุทธ ความพยายามดังกล่าว เช่น ในวันที่ 23 มกราคม พ.ศ. 2484 สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยเผยแพร่คำแถลง ฉบับที่ 38 แสดงให้เห็นว่ากองทหารฝรั่งเศส “เป็นผู้ทำลายพุทธศาสนา” และกระตุ้นให้ “พี่น้องเราในอินโดจีนจะต้องช่วยกันกำจัดฝรั่งเศสผู้เป็นศัตรูของเราและของพระพุทธศาสนาให้หมดสิ้น” พร้อมชักชวนให้คริสต์ศาสนิกชนเปลี่ยนมานับถือศาสนาพุทธ (กรมโฆษณาการ, 2484: 288-289) รัฐบาลได้อธิบายว่าศาสนาพุทธเป็น “ศาสนาประจำชาติ” และยังได้จับตาดูติดตามประชาชน และข้าราชการที่นับถือศาสนาคริสต์ทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัดอย่างใกล้ชิด เช่น ในวันที่ 14 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2484 รัฐบาลได้จัดประชุมเพื่อชักชวนคริสต์ศาสนิกชนเปลี่ยนศาสนา คริสต์ศาสนิกชนในกรุงเทพฯ และข้าราชการถูกเรียกตัวมาที่วัดพระศรีมหาธาตุฯ บางเขน มีรัฐมนตรีเป็นประธานในการประชุมโดยที่ประชุมได้มีการขอให้คริสต์ศาสนิกชน และผู้ที่ไม่ได้นับถือศาสนาพุทธลงชื่อในเอกสารยืนยันว่าเปลี่ยนความเชื่อและนับถือศาสนาพุทธ มีคริสต์ศาสนิกชนคาทอลิก โปรเตสแตนต์ ชาวมุสลิม และผู้นับถือลัทธิขงจื้อ ลงชื่อจำนวนหนึ่งแต่ผู้ที่มาประชุมส่วนมากปฏิเสธการลงชื่อ (หอจดหมายเหตุองค์กรสังฆมณฑลกรุงเทพฯ, ออนไลน์) โดยภายหลังจากการประชุมได้มีข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ไปเยี่ยมบ้านของผู้ที่เปลี่ยนความเชื่อโดยได้ชักชวนให้เป็นสมาชิกในองค์กรของศาสนาพุทธและชักชวนให้ไปวัดในวันอาทิตย์และวันธรรมสวนะ (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, มท.2.2.3/75: 2) ในต่างจังหวัดทางราชการได้ดำเนินการสำรวจผู้นับถือศาสนาคริสต์ เช่น ที่จังหวัดขอนแก่นมีการสำรวจซึ่งผลรายงานพบว่าไม่มีวัดคาทอลิก และไม่มีผู้นับถือศาสนาคริสต์เลยแม้แต่คนเดียว (ชาวโฆษณาการ, 2484: 763)

นอกจากนี้ยังมีการดำเนินงานชวนเชื่อให้ผู้นับถือศาสนาคริสต์หันมานับถือศาสนาพุทธโดยให้ข้าราชการในท้องที่ต่าง ๆ ทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัดเป็นผู้ดำเนินงาน การดำเนินงานดังกล่าวนี้พระสงฆ์ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการเป็น “ผู้ประกอบพิธีกรรม” กล่าวคือพระสงฆ์มีบทบาทในการเป็นประธานในพิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะที่ทางราชการได้จัดขึ้นสำหรับผู้ที่เปลี่ยนมานับถือศาสนาพุทธ หลายครั้งมีพระสงฆ์ระดับสมเด็จพระราชาคณะหรือระดับพระสังฆาธิการเป็นประธาน เช่น ในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2484 ที่จังหวัดหนองคาย นายพรหม สุตรสุคนธ์ปฏิบัติราชการในตำแหน่งปลัดจังหวัดอุดรธานีช่วยราชการจังหวัดหนองคายได้ไป “เกลี้ยกล่อม” ชาวบ้านตำบลเวียงคุก อำเภอเมืองหนองคายที่นับถือศาสนาคริสต์ให้หันมานับถือศาสนาพุทธ ซึ่งชาวบ้านจำนวน 206 คน ได้อนยอมเปลี่ยนมานับถือศาสนาพุทธ ทางราชการได้จัดพิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะขึ้นที่วัดกุศลารามิพระครูมิชัย สังฆกิจ รองเจ้าคณะจังหวัดหนองคายเป็นประธาน และพระสงฆ์อีกหลายรูปร่วมพิธี (พรหม สุตรสุคนธ์, 2536: ไม่ปรากฏเลขหน้า) ในส่วนของข้าราชการที่นับถือศาสนาคริสต์รัฐบาลก็มีความพยายามที่จะให้เปลี่ยนศาสนาเช่นเดียวกัน กล่าวคือมีการส่ง

หนังสือไปสอภามหน่วยงานต้นสังกัดของข้าราชการและ “ชั้นบัญชี” ข้าราชการที่นับถือศาสนาคริสต์ทุกคนซึ่งข้าราชการเหล่านี้ “ถูกกดดัน” ให้เปลี่ยนมานับถือศาสนาพุทธและเมื่อยินยอมเปลี่ยนศาสนาแล้วก็ต้องเข้าร่วมพิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะทุกคน ตัวอย่างเช่นในช่วงเดือนมกราคม พ.ศ. 2484 ที่กรุงเทพฯ ได้มีการทำพิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะให้กับข้าราชการกรมที่ดินและโลหกิจคนหนึ่งที่อยู่โบสถ์วัดเทพศิรินทราวาส มีสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวโร ป.ธ.7) เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ และเจ้าอาวาสวัดเทพศิรินทราวาสเป็นประธานในพิธี (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, มท.0601.4.2/571: 11)

ภายหลังจากการสู้รบสิ้นสุดลงเมื่อประเทศญี่ปุ่นเป็นตัวกลางในการไกล่เกลี่ย ประเทศไทยและประเทศฝรั่งเศสทำอนุสัญญาสันติภาพ ในวันที่ 9 พฤษภาคม พ.ศ. 2484 ณ กรุงโตเกียว ประเทศญี่ปุ่น (ดิเรก ชัยนาม, 2510: 131) ความพยายามของทางราชการที่จะให้คริสต์ศาสนิกชนเปลี่ยนศาสนาก็ยังคงดำเนินต่อไป กล่าวคือในช่วงเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2484 ที่จังหวัดอุดรดิตถ์ ธรรมการจังหวัด ธรรมการอำเภอ และข้าราชการ รวมถึงกำนันได้ไปโน้มน้าวชาวบ้านตำบลบ้านด่าน อำเภอเมือง ปรากฏว่ามีชาวบ้านเปลี่ยนมานับถือศาสนาพุทธ 38 คน ในเวลาต่อมาทางราชการได้จัดพิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะให้กับชาวบ้านที่เปลี่ยนศาสนาโดยมีพระสุธรรมเมธี (ทองสุข สุขุมโล ป.ธ.3) เจ้าคณะจังหวัดอุดรดิตถ์ พร้อมด้วยข้าหลวงประจำจังหวัดอุดรดิตถ์ และข้าราชการแผนกธรรมการจังหวัดร่วมประกอบพิธี (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, (2) ศธ.25/3741: 2) อย่างไรก็ตามในส่วนของมิสซังไทยได้อธิบายว่าคริสต์ศาสนิกชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่เปลี่ยนความเชื่อนั้นมีจำนวนน้อยมาก (สารสาสน์, 1941: 312) สำหรับคณะเลือดไทยยังคงมีบทบาทอยู่ต่อมาจนมีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาล ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2487 หลวงพิบูลสงครามถูกคุมขัง และนายควง อภัยวงศ์ได้ขึ้นมาเป็นนายกรัฐมนตรีแทน และในเวลาต่อมาผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ได้ประกาศนโยบายเสรีภาพในการนับถือศาสนาและพระสังฆราชเรอเน แปร์รอส พระสังฆราชมิสซังโรมันคาทอลิกกรุงเทพฯ ได้เข้าพบรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยเพื่อขอให้มีการปฏิสังขรณ์สิ่งที่ได้รับเสียหายจากเหตุการณ์กรณีพิพาทฯ (ภูวมินทร์ วาดเขียน, 2561: 74)

7. การปกครองคณะสงฆ์ในดินแดนที่ได้คืนจากฝรั่งเศส

ในช่วงปลายเดือนมกราคม พ.ศ. 2484 เมื่อกองทัพพม่าของฝ่ายไทยได้ปฏิบัติการรบและเข้าไป “ยึด” ดินแดนอินโดจีนของฝรั่งเศสในกัมพูชาได้แล้ว ทางราชการไทยได้ดำเนินการจัดการปกครองในดินแดนที่ยึดมาได้ทันที และให้ข้าราชการดำเนินการเผยแพร่รัฐนิยมของรัฐบาล และนโยบายการดำเนินงานในด้านต่าง ๆ ให้กับชาวบ้านในท้องที่ โดยนโยบายที่ทำการเผยแพร่ เช่น เรื่องการรักษาความสงบ การอาชีพ การศาสนา ทั้งนี้ทางราชการไทยได้มอบหมายให้พระสงฆ์ไทยไปเทศนาเรื่องที่ว่ารัฐบาลไทย “มีบุญคุณ” ต่อชาวบ้านเนื่องจากได้ “กอบกู้อิสรภาพ” ให้เป็นอิสระจากการปกครองของฝรั่งเศส (กรมโฆษณาการ, 2484: 69) ซึ่งในส่วนของฝ่ายศาสนจักรก็ได้มีการจัดการปกครองคณะสงฆ์ในดินแดนที่ยึดคืนมาได้เช่นเดียวกัน โดยจัดการปกครองให้เข้ากับการปกครองคณะสงฆ์ไทย กล่าวคือในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2484 ทางคณะสงฆ์ไทยที่มีคณะทำงานทำหน้าที่แทนสมเด็จพระสังฆราชที่ทรงพระชราภาพ โดยคณะทำงานนี้สมเด็จพระสังฆราชเป็นผู้แต่งตั้งเรียกว่า “คณะบัญชาการคณะสงฆ์แทนสมเด็จพระสังฆราช” ซึ่งประธานคณะบัญชาการ

คณะสงฆ์ได้สั่งการให้กรมธรรมการแจ้งไปยัง “เจ้าคณะมณฑล” ต่าง ๆ ประกอบด้วย เจ้าคณะมณฑลนครราชสีมา เจ้าคณะมณฑลอุดรธานี เจ้าคณะมณฑลพิษณุโลก เจ้าคณะมณฑลพายัพ และเจ้าคณะมณฑลปราจีนบุรี ให้ทราบถึงอำนาจหน้าที่ในการปกครองดินแดนที่ยึดมาได้ (ข่าวโฆษณากการ, 2484: 720) อย่างไรก็ตามการจัดการปกครองดินแดนที่ไทยยึดคืนมาได้มีความเป็นเอกภาพมากยิ่งขึ้นเมื่อสิ้นสุดการสู้รบ ประเทศไทยและประเทศฝรั่งเศสได้ทำอนุสัญญาสันติภาพ ในวันที่ 9 พฤษภาคม พ.ศ. 2484 ผลจากอนุสัญญานี้ทำให้มีการปรับปรุงเขตแดนระหว่างไทยกับอินโดจีนฝรั่งเศสโดยไทยได้ดินแดนบางส่วนกลับคืน กล่าวคือดินแดนตอนเหนือในแขวงไชยบุรีตรงข้ามหลวงพระบาง และแขวงจำปาศักดิ์ในตอนใต้กับพระตะบอง เสียมราฐ และศรีโสภณในกัมพูชา รวมถึงเกาะแก่งในแม่น้ำโขง (สมบัติ อารังธวัช, 2554: 640-641) ต่อมารัฐบาลไทยได้ออกกฎหมายเพื่อจัดการปกครองดินแดนที่ได้คืนในวันที่ 16 กรกฎาคม พ.ศ. 2484 มีผลให้ดินแดนที่ได้รับคืนมาจากประเทศฝรั่งเศสมีสถานะเป็นจังหวัดภายใต้การปกครองของไทยซึ่งประกอบด้วย จังหวัดนครจำปาศักดิ์ จังหวัดลานช้าง จังหวัดพิบูลสงคราม จังหวัดพระตะบอง (พระราชบัญญัติจัดการปกครองดินแดนที่ประเทศไทยได้คืนจากประเทศฝรั่งเศส พุทธศักราช 2484, (2484, 22 กรกฎาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 58: 929-932) รัฐบาลได้จัดการปกครองดินแดนที่ได้คืนมานี้เช่นเดียวกันกับการปกครองดินแดนส่วนอื่นของประเทศไทย มีการเลือกตั้งสมาชิกผู้แทนราษฎร มีการออกพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลจังหวัดขึ้นทั้ง 4 จังหวัด (พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลจังหวัดลานช้าง ศาลจังหวัดนครจำปาศักดิ์ ศาลจังหวัดพิบูลสงคราม ศาลจังหวัดพระตะบอง พุทธศักราช 2484, (2484, 12 สิงหาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 58: 1027-1029)

ในส่วนของฝ่ายศาสนจักร สมเด็จพระสังฆราชได้บัญญัติ “สังฆานัติ กำหนดเขตภาคพุทธศักราช 2485” เป็นกฎข้อบังคับของคณะสงฆ์ กำหนดการบริหารการปกครองคณะสงฆ์ภาคพิเศษที่ประกอบด้วย 4 จังหวัดใหม่ที่ได้รับคืน คือ จังหวัดพระตะบอง จังหวัดพิบูลสงคราม จังหวัดนครจำปาศักดิ์ และจังหวัดลานช้าง โดยการปกครองคณะสงฆ์ในภาคพิเศษนี้จะมีตำแหน่ง “เจ้าคณะตรวจการภาค” จำนวน 1 รูป มีอำนาจหน้าที่ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 (แถลงการณ์คณะสงฆ์, เล่ม 30 ภาคพิเศษ ฉบับที่ 4, 2485: 1-3) กล่าวคือ ตามมาตรา 35 ให้อำนาจหน้าที่ ควบคุม สั่งการ และแนะนำซึ่งกิจการอันเกี่ยวกับการบริหารคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย สังฆานัติ กติกาสงฆ์ กฎ องค์กร กฎหมาย ข้อบังคับ และระเบียบ (พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484, (2484, 14 ตุลาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 58: 1403) นอกจากนั้นสมเด็จพระสังฆราชยังได้ออกบัญญัติ “สังฆานัติระเบียบบริหารการคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค พุทธศักราช 2485” ให้มีการจัดระเบียบบริหารการคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค แบ่งเป็นจังหวัด อำเภอ และตำบล โดยในจังหวัดหนึ่งให้มีกรรมการสงฆ์คณะหนึ่ง มีเจ้าคณะจังหวัดเป็นประธาน ประกอบด้วยกรรมการผู้บริหารการคณะสงฆ์ประจำจังหวัด ซึ่งคณะกรรมการสงฆ์จังหวัดมีหน้าที่บริหารการคณะสงฆ์ในจังหวัดนั้น ในระดับอำเภอมักมีกรรมการสงฆ์คณะหนึ่ง มีเจ้าคณะอำเภอเป็นประธาน ประกอบด้วยกรรมการผู้บริหารการคณะสงฆ์ประจำอำเภอมีหน้าที่บริหารการคณะสงฆ์ในอำเภอ และในระดับตำบลมีเจ้าคณะตำบลรูปหนึ่งมีหน้าที่บริหารการคณะสงฆ์ในตำบลนั้น (แถลงการณ์คณะสงฆ์, เล่ม 30 ภาคพิเศษ ฉบับที่ 4, 2485: 4-8) การปกครองคณะสงฆ์ในจังหวัด

ใหม่ทั้ง 4 จังหวัด ได้เป็นไปตามบทบัญญัติซึ่งขานตีทั้งสองฉบับ ตัวอย่างเช่นที่จังหวัดพระตะบอง มีการแต่งตั้งพระสงฆ์ชาวไทยที่จำพรรษาอยู่ในวัดตามอำเภอต่าง ๆ ในจังหวัดพระตะบองเป็นคณะกรรมการสงฆ์มีพระธรรมจริยาภิรัต เจ้าอาวาสวัดเวตกัญชชย (วัดข้างเมือก) เป็นเจ้าคณะจังหวัด (สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสนมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, 2554: 98) เช่นเดียวกับที่จังหวัดนครจัมปาศักดิ์มีการแต่งตั้งพระสงฆ์ชาวไทยที่จำพรรษาอยู่ในวัดตามอำเภอต่าง ๆ ในจังหวัดนครจัมปาศักดิ์เป็นคณะกรรมการสงฆ์ ซึ่งพระสงฆ์เหล่านี้เป็นผู้ที่มีความรู้จากการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม และแผนกบาลีของคณะสงฆ์ไทย พระสงฆ์บางรูปเป็น “มหาเปรียญ” (แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 33 ภาค 3, 2488: 146–147) การจัดการปกครองคณะสงฆ์ในจังหวัดที่เกิดขึ้นใหม่นี้ยังได้ทำให้เกิดการ “ฟื้นฟู” ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพุทธอีกด้วยกล่าวคือที่จังหวัดลานช้างมีการจัดงานประเพณีวันเข้าพรรษา วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา เช่น ในวันที่ 10 พฤษภาคม พ.ศ. 2484 เป็นวันวิสาขบูชาที่อำเภอสมามบุรี พระชยานันทมณี (สิทธิ์ สิทธิปัลโญ ป.ธ.7) เจ้าคณะจังหวัดน่าน พร้อมด้วยพระสงฆ์ และสามเณรในท้องที่อำเภอสมามบุรี รวมทั้งข้าราชการในท้องที่ และประชาชนประมาณ 4,300 คน จัดพิธีวิสาขบูชา ณ วัดศรีสุวรรณรัตนบุรี ตำบลไชยบุรี อำเภอสมามบุรี (ในช่วงแรกอำเภอสมามบุรีอยู่ในเขตการปกครองของจังหวัดน่านภายหลังจากที่รัฐบาลไทยได้ตรา พระราชบัญญัติจัดการปกครองดินแดนที่ประเทศไทยได้คืนจากประเทศฝรั่งเศส พุทธศักราช 2484 อำเภอสมามบุรีจึงได้อยู่ในเขตการปกครองของจังหวัดลานช้าง) ซึ่งการจัดพิธีนี้ถือเป็นครั้งแรกนับตั้งแต่ที่ประเทศลาวถูกประเทศฝรั่งเศสปกครอง (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, มท.2.2.5/363: 2) นายสง่า จันทรสชา นายอำเภออุบลเดชจรัส และรักษาการปลัดจังหวัดลานช้างอธิบายว่าการฟื้นฟูประเพณีที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพุทธในจังหวัดลานช้างเป็นประโยชน์ต่อการปกครองเนื่องจากประเพณีเป็นสื่อให้ข้าราชการเข้าถึงประชาชนทำให้ประชาชนมีความเชื่อถือและศรัทธาข้าราชการ (สง่า จันทรสชา, 2542: 180) อย่างไรก็ตามดินแดนที่ประเทศไทยได้คืนจากฝรั่งเศสและได้จัดการปกครองเป็นจังหวัดทั้ง 4 จังหวัดได้ถูกโอนกลับไปอยู่ภายใต้การปกครองของฝรั่งเศส ในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2489 ตามความตกลงระงับกรณีระหว่างประเทศไทยกับประเทศฝรั่งเศส (ความตกลงระงับกรณีระหว่างประเทศไทยกับประเทศฝรั่งเศส, (2489, 9 ธันวาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 63: 3–7)

8. การจัดการศึกษาในดินแดนที่ได้คืนจากฝรั่งเศส

คณะสงฆ์ไทยยังได้เข้าไปมีบทบาทสำคัญในเรื่องการจัดการศึกษาในดินแดนที่ได้รับคืนจากฝรั่งเศส กล่าวคือ รัฐบาลไทยได้แต่งตั้งข้าราชการมาดำรงตำแหน่งศึกษาธิการจังหวัด และศึกษาธิการอำเภอใน 4 จังหวัดใหม่เพื่อทำหน้าที่ดำเนินงานเกี่ยวกับเรื่องการจัดการศึกษาโดยตรง เนื่องจากคณะรัฐมนตรีมีมติเรื่องโครงการจัดการศึกษาผู้ใหญ่ในดินแดนที่ประเทศไทยเข้าปกครอง โดยเห็นว่าประชาชนในดินแดนที่ไทยเข้าปกครองนั้นเป็น “ชนเชื้อชาติไทย” ซึ่ง “ตกอยู่ภายใต้การปกครองของชนชาติอื่นและแยกห่างจากประเทศไทยไม่น้อยกว่า 70 ปี ทำให้ภาษาพูด ความนิยม ตลอดจนขนบธรรมเนียม จารีตประเพณีได้ออกห่างจากความเป็นไทยไปด้วย จึงสมควรที่จะรีบจัดการอบรมชนเชื้อชาติไทยเหล่านี้ด้วยการศึกษาโดยเร็ว” โดยมีการจัดการศึกษาที่เป็นลำดับ 3 ลำดับ คือ 1. จัดให้มีการศึกษาด้านภาษา หนังสือพิมพ์ไทย ศาสนา วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม

ลักษณะและแบบแผนต่าง ๆ ของไทย 2. จัดวางระบบการศึกษาเพื่อให้เป็นมาตรฐานตามความต้องการว่าจะให้พลเมืองมีความรู้และความเข้าใจในประเทศไทยตลอดจนเข้าใจตัวเอง และ 3. จัดให้การศึกษาในทางอาชีพหรือจัดให้วิสามัญศึกษา (ข่าวโฆษณาการ, 2484: 644-645) รัฐบาลไทยจึงได้จัดตั้งโรงเรียนผู้ใหญ่ขึ้นในจังหวัดใหม่เพื่อจัดการศึกษาให้กับประชาชนในท้องถิ่นโดยมีจุดประสงค์เพื่อ “กลืน” ให้ประชาชนในจังหวัดใหม่ “เป็นคนไทย” (กระชวงสิกสาธิการ, 2485: 34) อย่างไรก็ตามการจัดตั้งโรงเรียนผู้ใหญ่ได้เป็นตามนโยบายของรัฐบาลไทยเรื่องการจัดการศึกษาสำหรับผู้ใหญ่ซึ่งมีการจัดตั้งไปทั่วประเทศ ตัวอย่างการจัดตั้งโรงเรียนผู้ใหญ่ในจังหวัดใหม่ เช่น ที่จังหวัดนครจำปาศักดิ์ก่อนที่ จะอยู่ภายใต้การปกครองของไทย มีโรงเรียนอยู่เพียง 1 แห่ง ตั้งอยู่ที่อำเภอเมืองนครจำปาศักดิ์ มีการเรียนการสอนโดยใช้ภาษาฝรั่งเศส และอักษรไทน้อย เมื่อไทยเข้ามาปกครองได้จัดตั้งโรงเรียนผู้ใหญ่ขึ้น นอกจากนั้นยังจัดตั้งโรงเรียนประชาบาล และโรงเรียนพระปริยัติธรรมที่จัดการศึกษาให้กับพระสงฆ์ในท้องถิ่น โดยที่ทางราชการไทยได้ส่งครูผู้สอนมาจากส่วนกลางทั้งที่เป็นฆราวาส และพระสงฆ์ในส่วนของโรงเรียนพระปริยัติธรรม ในจังหวัดนครจำปาศักดิ์ มีโรงเรียนผู้ใหญ่ จำนวน 144 แห่ง (ภายหลังลดลงเหลือ 20 แห่ง) โรงเรียนพระปริยัติธรรม 14 แห่ง ซึ่งการจัดการศึกษาของจังหวัดนครจำปาศักดิ์ในช่วงที่ไทยปกครองนั้นมีความก้าวหน้าอยู่พอสมควรทั้งการศึกษาของฆราวาสและการศึกษาของคณะสงฆ์ อย่างไรก็ตามก็ยังมิช้อจกัดในเรื่องครูผู้สอน และสถานที่เรียน กล่าวคือขาดครูผู้สอนที่มีวุฒิการศึกษาที่เหมาะสม และครูที่มาทำการสอนอยู่ได้ไม่นานเนื่องจากเจ็บป่วยและเสียชีวิตด้วยโรคไข้จับสั่น ส่วนสถานที่ที่ใช้ในการเรียนการสอนมีไม่เพียงพอต้องอาศัยศาลาวัด นอกจากนั้นอุปสรรคในการเรียนการสอนยังขาดแคลน (ชัยเฉลิม นาคะประเวศ, 2554: 68-69) ที่จังหวัดพิบูลสงครามได้มีการจัดตั้งโรงเรียนผู้ใหญ่ขึ้นหลายแห่ง เช่น โรงเรียนผู้ใหญ่วัดโพธิ์กลิ่น ตั้งขึ้นในเดือนกันยายน พ.ศ.2484 ดำเนินการจัดการเรียนการสอนให้กับพระสงฆ์ และสามเณรในวัดรวมจำนวน 59 รูป (วิทยาจารย์, 2485: 121) ที่จังหวัดพระตะบองมีการจัดตั้งโรงเรียนผู้ใหญ่ขึ้นที่โรงเรียนประจำจังหวัด เปิดการเรียนการสอนตั้งแต่เวลา 18.00-20.00 น. สัปดาห์ละ 6 วัน (เรื่องเดียวกัน, 127) นอกจากการจัดการศึกษาสำหรับผู้ใหญ่แล้วยังได้มีการจัดการศึกษาสำหรับเด็กในท้องถิ่นอีกด้วย เช่น ที่จังหวัดลานช้างได้จัดตั้งโรงเรียนประจำจังหวัดดำเนินการจัดการเรียนการสอนตั้งแต่ระดับชั้นประถมศึกษาถึงชั้นมัธยมศึกษา และโรงเรียนประชาบาลดำเนินการจัดการเรียนการสอนระดับชั้นประถมศึกษาในตำบลหมู่บ้านต่าง ๆ (สง่า จันทรสชา, 2542: 184)

ภายหลังจากที่รัฐบาลไทยได้ดำเนินการจัดการศึกษาขึ้นในจังหวัดใหม่ ในช่วงเดือนธันวาคม พ.ศ. 2484 ได้มีข้าราชการประชาชนและคณะสงฆ์ทั้งจากกรุงเทพฯ และจังหวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศ ได้ร่วมบริจาคเงินเพื่อจัดซื้อหนังสือแบบเรียนแจกจ่ายให้กับผู้ที่เข้าศึกษาในโรงเรียนที่รัฐบาลได้จัดตั้งขึ้นในจังหวัดใหม่ เช่น คณะกรรมการจังหวัดราชบุรีในนามคณะสงฆ์และประชาชนจังหวัดราชบุรี บริจาคเงิน จำนวน 190 บาท 53 สตางค์ เจ้าคณะแขวง (เจ้าคณะอำเภอ) ยางตลาด จังหวัดมหาสารคาม กับคณะบริจาคเงิน จำนวน 29 บาท เจ้าคณะแขวง (เจ้าคณะอำเภอ) กุณินารายณ์ จังหวัดมหาสารคามกับคณะบริจาคเงิน จำนวน 8 บาท (ปัจจุบันอำเภอกุณินารายณ์อยู่ในเขตจังหวัดกาฬสินธุ์) (แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 30 ภาค 2, 2485: 76) ศึกษาธิการจังหวัดอุตรธานีในนาม

คณะสงฆ์และประชาชนอำเภอกุมภวาปี บริจาคเงิน จำนวน 46 บาท 61 สตางค์ ไวยาวัจกรวัดทอง
ธรรมชาติ กรุงเทพฯ ในนามคณะสงฆ์และทายกทายิกา วัดทองธรรมชาติ บริจาคเงิน จำนวน 64
บาท 5 สตางค์ (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, (2) ศธ.5/37: 3) นอกจากนี้ยังมีข้าราชการ ประชาชน
และคณะสงฆ์ร่วมบริจาคเงินเพื่อจัดซื้อหนังสือแบบเรียนอีกเป็นจำนวนมาก

บทสรุป

สมเด็จพระสังฆราช (แพ ตีฆสเทโว) ประมุขของฝ่ายศาสนจักรได้ทรงปกครองคณะสงฆ์ให้
เกิดความเป็นเอกภาพและเป็นระเบียบเรียบร้อย โดยพระองค์ทรงมอบหมายงานในเรื่องต่าง ๆ ที่
เป็นไปตามนโยบายรัฐบาลหลวงพิบูลสงครามให้กับคณะสงฆ์ ซึ่งฝ่ายรัฐบาลก็เล็งเห็นว่าคณะสงฆ์
เป็นเครื่องมือที่สำคัญในการดำเนินงานของรัฐบาล โดยเหตุผลที่คณะสงฆ์ให้การสนับสนุนการ
ดำเนินงานของฝ่ายอาณาจักรเนื่องจากสมเด็จพระสังฆราชมีแนวความคิดที่สอดคล้องไปในทิศทาง
เดียวกับแนวนโยบายของรัฐบาล และเมื่อเกิดเหตุการณ์กรณีพิพาทอินโดจีน ในปี พ.ศ. 2483 คณะ
สงฆ์ภายใต้การปกครองของสมเด็จพระสังฆราชที่มีความ “แนบแน่น” กับรัฐบาลก็ได้เข้ามามี
บทบาทสำคัญในการเป็นผู้สนับสนุนการดำเนินงานต่าง ๆ ตามนโยบายของรัฐบาล โดยในช่วง
เหตุการณ์กรณีพิพาท รัฐบาลได้โฆษณาชวนเชื่ออุดมการณ์ชาตินิยม ซึ่งมีผลทำให้เกิดขบวนการ
ชาตินิยมขึ้นที่สำคัญคือคณะเลือดไทยซึ่งเป็นผู้นำขบวนการ และเป็นตัวประสานข้าราชการ พ่อค้า
ประชาชน นักเรียน นิสิต นักศึกษา คณะสงฆ์ รวมถึงพระสงฆ์ในระดับปัจเจกบุคคลเข้าไว้ด้วยกัน
กลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้ได้ซึมซับเอาอุดมการณ์ชาตินิยมไว้จึงได้แสดงบทบาทในการเป็นผู้สนับสนุนการ
ดำเนินงานของรัฐบาลในช่วงเหตุการณ์กรณีพิพาท

คณะสงฆ์ไทยได้แสดงบทบาทที่สำคัญ และเด่นชัดเป็นอย่างมากโดยเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่
ก่อนเริ่มต้นจนถึงภายหลังสิ้นสุดเหตุการณ์กรณีพิพาท โดยสามารถแบ่งออกได้เป็น 8 บทบาท
คือ 1. การให้การสนับสนุนการเดินขบวนเรียกร้องดินแดนคืน 2. การเป็นผู้จัดสร้างวัดมุงคลเพื่อ
เป็นขวัญกำลังใจแก่เจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติราชการสนาม 3. การเป็นจารชนสืบราชการ 4. การให้การ
สนับสนุนสถานที่ปฏิบัติการรบ 5. การเป็นผู้บริจาคเงิน และสิ่งของอุปโภคบริโภคให้แก่เจ้าหน้าที่
ที่ปฏิบัติราชการสนาม 6. การสนับสนุนนโยบายเปลี่ยนผู้บังคับถือศาสนาคริสต์ให้มานับถือศาสนา
พุทธ 7. การปกครองคณะสงฆ์ในดินแดนที่ได้คืนจากฝรั่งเศส และ 8. การจัดการศึกษาในดินแดน
ที่ได้คืนจากฝรั่งเศส อย่างไรก็ตามการแสดงบทบาทของคณะสงฆ์ในเหตุการณ์กรณีพิพาท ข้างต้น
มีทั้งที่มาจากแรงผลักดันที่เกิดจากอุดมการณ์ชาตินิยม และไม่ได้มีที่มาจากอุดมการณ์ชาตินิยม
กล่าวคือ บทบาทที่มาจากแรงผลักดันที่เกิดจากอุดมการณ์ชาตินิยม เช่น บทบาทในการให้การ
สนับสนุนการเดินขบวนเรียกร้องดินแดนคืน และบทบาทที่ไม่ได้มาจากแรงผลักดันที่เกิดจาก
อุดมการณ์ชาตินิยม เช่น บทบาทในการเป็นผู้จัดสร้างวัดมุงคลเพื่อเป็นขวัญกำลังใจแก่เจ้าหน้าที่
ที่ปฏิบัติราชการสนาม เหตุการณ์กรณีพิพาท ได้แสดงให้เห็นว่ารัฐบาลหลวงพิบูลสงครามได้อาศัย
ความสัมพันธ์ระหว่างฝ่ายอาณาจักรกับฝ่ายศาสนจักรที่เป็น “ชนบจาริตเดิม” ตั้งแต่ก่อนการ
เปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยโดยการใช้นโยบายคณะสงฆ์เป็นเครื่องมือในการเผยแพร่
อุดมการณ์แบบชาตินิยม คณะสงฆ์จึงไม่มีความเป็นอิสระและต้องปฏิบัติงานไปในทิศทาง

เดียวกันกับฝ่ายอาณาจักร ผลที่เกิดขึ้นคืออุดมการณ์แบบชาตินิยมได้ยกย่องและเชิดชูสถาบันชาติที่ยึดโยงอยู่กับตัวผู้นำและรัฐบาลให้อยู่เหนือกษัตริย์และสถาบันอื่น ๆ ของสังคมไทยในเวลานั้น

รายการอ้างอิง

- กองโฆษณาการ. (2484). **ประเทศไทยเรื่องการได้ดินแดนคืน**. พระนคร: โรงพิมพ์กรมรถไฟ.
- กองบรรณาธิการข่าวสด. (2553). **อมตะพระเก็จ 77 จังหวัด**. กรุงเทพฯ: มติชน.
- _____. (2556). **สุดยอด-อมตะ 109 เจริญมงคล**. พิมพ์ครั้งที่ 13, กรุงเทพฯ: มติชน.
- การบริจาคธงชาติเป็นของขวัญแก่พี่น้องชาวไทยในแคว้นหลวงพระบาง. (2484). **ข่าวโฆษณาการ**. 4(3), 694–695.
- การศาสนา, กรม. (2485). **แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 30 ภาค 2**. พระนคร: โรงพิมพ์ศาสนศึกษา.
- _____. (2485). **แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 30 ภาคพิเศษ ฉบับที่ 4**. พระนคร: โรงพิมพ์ศาสนศึกษา.
- _____. (2488). **แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 33 ภาค 3**. พระนคร: โรงพิมพ์ศาสนศึกษา.
- การสำรวจผู้ถือศาสนาโรมันคาทอลิก ณ จังหวัดขอนแก่น. (2484). **ข่าวโฆษณาการ**. 4(3): 763.
- ข่าวการศึกษาผู้ใหญ่. (2485). **วิทยจารย์**. 42(1), 121 – 130.
- ข่าวมิชซังภาคอีสาน. (1941). **สารสาสน์**. 25, 312.
- ความตกลงระงับกรณีระหว่างประเทศไทยกับประเทศฝรั่งเศส, (2489, 9 ธันวาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 63. โครงการจัดการศึกษาผู้ใหญ่ในดินแดนที่ไทยเข้าปกครอง. (2484). **ข่าวโฆษณาการ**. 4(3), 644–645.
- โฆษณาการ, กรม. (2484). **ประมวลข่าวราชการในกรณีพิพาทระหว่างประเทศไทยกับอินโดจีนฝรั่งเศส**. พระนคร: โรงพิมพ์พานิชคุผลผล. (พิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ คุณหญิงเล็กราชสีหยศ (ต.จ.) ณ เมรุวัดสระเกศ วันที่ 2 กันยายน พุทธศักราช 2484)
- จัดระเบียบคณะสงฆ์ในเขตที่ยึดได้. (2484). **ข่าวโฆษณาการ**. 4(3), 720.
- เฉลิมวัน จันททรัพย์. (ม.ป.ป.). **เหรียญพุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ**. ม.ป.ท.
- ชาลววิทย์ เกษตรศิริ. (2551). **ประวัติการเมืองไทยสยาม พ.ศ.2475–2500**. พิมพ์ครั้งที่ 5, กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ชาลววิทย์ เกษตรศิริ. (2553). (บรรณาธิการ) **แม่: กลับจากบ้านไปถึงถึงปากน้ำ**. พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ: Dream Catcher Graphic.
- ชาลี เอี่ยมกระสินธุ์. (2542). **ศึกอินโดจีน**. กรุงเทพฯ: เลิฟแอนด์ลิฟเพรส.
- ชัยเฉลิม นาคะประเวศ. (2554). **ครั้งหนึ่งเมื่อนครจัมปาศักดิ์เป็นของเรา**. พิมพ์ครั้งที่ 3, กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977).
- ดิเรก ชัยนาม. (2510). **ไทยกับสงครามโลกครั้งที่ 2**. พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ: แพรวพิทยา.

- ถนอม โพธิ์ทองนาค. (2542). **การปฏิบัติราชการสงครามกรณีพิพาทอินโดจีนฝรั่งเศส**. อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ พ.อ.ถนอม โพธิ์ทองนาค ณ ฌาปนสถานวัดโสมนัสวิหาร กรุงเทพมหานคร วันจันทร์ 27 ธันวาคม พุทธศักราช พ.ศ. 2542
- ถาวร ช่วยประสิทธิ์. (2549). **ทหารเสือใช้สงคราม**. พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ: สารคดี. ธรรมการ, กรม. (2483). **แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 28**. ม.ป.ท.
- บัญญัติ ขวาลศิลป์. (2549). **จากใต้สู่อีสาน ผลิกแห่งชีวิต พล.อ.เปรม ติณสูลานนท์**. กรุงเทพฯ: มติชน. ประกาศสถาปนาสมเด็จพระวันรัตขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช, (2481, 15 พฤศจิกายน). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 55.
- ประเสริฐ สุดบรรทัด. (2484). **กองทัพทหารเสือ บันทึกการรบกับอินโดจีนของฝรั่งเศส**. อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ พันโทประเสริฐ สุดบรรทัด ณ ฌาปนสถานวัดพระศรีมหาธาตุฯ บางเขน วันอาทิตย์ที่ 16 พฤศจิกายน พ.ศ. 2523.
- ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเกอร์. (2546). **เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ**. พิมพ์ครั้งที่ 3, กรุงเทพฯ: ซิลค์เวอร์ม.
- แผน สุพรรณภูมิ. (2555). **หลวงพ่อกับ 5 ยอดพระเกจิแห่งสยาม**. กรุงเทพฯ: กอไผ่.
- พรหม สุตรสุคนธ์. (2536). **ชีวประวัตินายพรหม สุตรสุคนธ์**. อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นายพรหม สุตรสุคนธ์ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันอาทิตย์ที่ 12 ธันวาคม พ.ศ. 2536.
- พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484, (2484, 14 ตุลาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 58.
- พระราชบัญญัติจัดการปกครองดินแดนที่ประเทศไทยได้คืนจากประเทศฝรั่งเศส พุทธศักราช 2484, (2484, 22 กรกฎาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 58.
- พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลจังหวัดลานช้าง ศาลจังหวัดนครจัมปาศักดิ์ ศาลจังหวัดพิบูลสงคราม ศาลจังหวัดพระตะบอง พุทธศักราช 2484, (2484, 12 สิงหาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 58.
- พุ่มพงค์ พุ่มตาลศรี. (2552). **การเผยแพร่คริสต์ศาสนาในสมัยพระสังฆราชเรอเน มารี ยอแซฟ แบร์รอส พ.ศ.2452-2490**. (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต) กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ภูมินทร์ วาดเขียน. (2561). "วิถีชีวิตและความเชื่อทางศาสนาของชาวไทยเชื้อสายเวียดนามชุมชนวัดพระคริสตประจักษ์ อำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา" **วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา**. 6(2), 59-95.
- โรงเรียนคาทอลิกสังกัดสังฆมณฑลจันทบุรี. **ประวัติความเป็นมาของโรงเรียนคาทอลิกสังกัดสังฆมณฑลจันทบุรี (รศจ.)**. สืบค้นเมื่อ 29 มกราคม 2563, จาก <http://www.escd.or.th/main/index.php/vision/9-2019-01-29-09-10-10/2-2019-01-29-09-17-05>.
- เลือดไทย**. (ม.ป.ป.). พระนคร: อารยยุค.
- วิศิษฐ์ จีระวุฒิ. (2509). **สังเขปประวัติเจ้าพระคุณหลวงพ่อบึง พุทธศรมมหาเถระ เจ้าอาวาสวัดหน้าตาंगนอก**. อนุสรณ์ชีวิตหลวงพ่อบึง ที่ระลึกในงานฌาปนกิจศพ วันที่ 6 มีนาคม พ.ศ. 2509.

- สง่า จันทรสาขา. (2542). **ชีวิตและการทำงาน**. อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพนายสง่า จันทรสาขา ณ เมรุวัดพระศรีมหาธาตุวรมหาวิหาร วันอังคารที่ 10 สิงหาคม พ.ศ. 2542.
- สมบัติ อารังธัญวงศ์. (2554). **การเมืองการปกครองไทย: พ.ศ.1762-2500**. พิมพ์ครั้งที่ 6, กรุงเทพฯ: เสมาธรรม.
- สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสนมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก. (2554). **บันทึกเรื่องต่าง ๆ วาสนา สมบัติ และเอกสารสำคัญบางฉบับของวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม**. กรุงเทพฯ: บริษัท พรินท์ ซิตี จำกัด.
- ลีกสาธิการ, กระชวง. (2484). **รายงานการเสกเสาผู้ใหญ่ ประจำปีพุทธศักราช 2484**. พระนคร: แยมศรี.
- สุรพศ ทวีศักดิ์. (2560). **จากพุทธศาสนาแห่งรัฐสู่พุทธศาสนาที่เป็นอิสระจากรัฐ**. กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์.
- เสรี พงศ์พิศ. (2527). **คาทอลิกกับสังคมไทย สี่ศตวรรษแห่งคุณค่าและบทเรียน**. พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ: โกลลมศิฆทอง.
- แสง นิมพฤทธิ์. (2501). **ชีวประวัติของพระครูปลัดเผ่ง ศิลปปัญญา (หลวงพ่อด่าง) วัดศรีรัตนาราม (บางพิง) จังหวัดนนทบุรี**. พิมพ์แจกในงานฌาปนกิจศพพระครูปลัดเผ่ง ศิลปปัญญา ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันอาทิตย์ที่ 11 พฤษภาคม พ.ศ. 2501 กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาเมฆภูมิราชวิทยาลัย.
- สำนักงานสารสาสน์. (2510). **ประวัติพระศาสนจักรสากลและพระศาสนจักรในประเทศไทย**. พระนคร: โรงพิมพ์บริษัทไทยหัตถการพิมพ์.
- หोजตหมายเหตุแห่งชาติ. (2483). **เอกสารกระทรวงมหาดไทย มท.2.2.9/4 เรื่องสนับสนุนการเรียกร้องดินแดนคืนจังหวัดกาญจนบุรี (5 ธันวาคม 2483)**
- _____. (2483). **เอกสารกระทรวงมหาดไทย มท.2.2.9/6 เรื่องสนับสนุนการเรียกร้องดินแดนคืนจังหวัดนราธิวาส (4 พฤศจิกายน 2483)**
- _____. (2483). **เอกสารกระทรวงมหาดไทย มท.2.2.9/11 เรื่องคณะกรรมการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา รายงานเรื่องได้มีการชุมนุมชน ณ วัดนิเวศน์ธรรมประวัติ แสดงตำนานปลุกใจประชาชนให้ทราบถึงเรื่องฝรั่งเศสสร้างแกไทยเมื่อร.ศ.112 (ตอน 1) (30 ตุลาคม 2483)**
- _____. (2483). **เอกสารกระทรวงมหาดไทย มท.2.2.9/12 เรื่องสนับสนุนการเรียกร้องดินแดนคืนจังหวัดน่าน (28 ตุลาคม 2483)**
- _____. (2483). **เอกสารกระทรวงมหาดไทย มท.2.2.9/14 เรื่องสนับสนุนการเรียกร้องดินแดนคืนจังหวัดปทุมธานี (ตอน 1) (21 ตุลาคม 2483)**
- _____. (2483). **เอกสารกระทรวงมหาดไทย มท.2.2.9/16 เรื่องสนับสนุนการเรียกร้องดินแดนคืนจังหวัดอ่างทอง (ตอน 1) (4 พฤศจิกายน 2483, 29 มกราคม 2484, 31 มกราคม 2484)**

- (2483). เอกสารกระทรวงมหาดไทย มท.2.2.9/21 เรื่องสนับสนุนการเรียกร้องดินแดนคืนจังหวัดภูเก็ต (29 ตุลาคม 2483)
- (2483). เอกสารกระทรวงมหาดไทย มท.2.2.9/25 เรื่องสนับสนุนการเรียกร้องดินแดนคืนจังหวัดนครสวรรค์ (9 พฤศจิกายน 2483)
- (2484). เอกสารกระทรวงมหาดไทย มท.2.2.3/75 เรื่องข้าหลวงประจำจังหวัดพระนครและธนบุรีรายงานเรื่องได้ไปเยี่ยมครอบครัวผู้ที่เปลี่ยนศาสนาในท้องที่อำเภอบางรัก (22 กุมภาพันธ์ 2484)
- (2484). เอกสารกระทรวงมหาดไทย มท.2.2.5/363 เรื่องคณะกรรมการจังหวัดน่านรายงานเรื่องพระชยานันท์หมื่นเจ้าคณะจังหวัดน่าน พร้อมด้วยภิกษุสามเณรในท้องที่อำเภอสมานบุรีได้ประกอบพิธีทางศาสนาในวันวิสาขบูชา (19 พฤษภาคม 2484)
- (2484). เอกสารกระทรวงมหาดไทย มท.0601.4.2/571 เรื่องรายงานข้าราชการที่นับถือคริสต์ศาสนา (31 มกราคม 2484)
- (2484). เอกสารกระทรวงมหาดไทย มท.2.2.9/5 เรื่องสนับสนุนการเรียกร้องดินแดนคืนจังหวัดกำแพงเพชร (18 มกราคม 2484)
- (2484). เอกสารกระทรวงมหาดไทย มท.2.2.9/13 เรื่องสนับสนุนการเรียกร้องดินแดนคืนจังหวัดน่าน (ตอน 2) (24 กุมภาพันธ์ 2484, 7 มีนาคม 2484, 18 เมษายน 2484)
- (2484). เอกสารกระทรวงมหาดไทย มท.2.2.9/15 เรื่องสนับสนุนการเรียกร้องดินแดนคืนจังหวัดปทุมธานี (ตอน 2) (5 กุมภาพันธ์ 2484, 19 กุมภาพันธ์ 2484)
- (2484). เอกสารกระทรวงมหาดไทย มท.2.2.9/17 เรื่องสนับสนุนการเรียกร้องดินแดนคืนจังหวัดอ่างทอง (ตอน 2) (13 กุมภาพันธ์ 2484)
- (2484). เอกสารกระทรวงมหาดไทย มท.2.2.9/27 เรื่องสนับสนุนการเรียกร้องดินแดนคืน เงินสมทบทุนซื้อเครื่องบิน จังหวัดนนทบุรี (9 มกราคม 2484)
- (2484). เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ (2) ศธ.5/37 เรื่องแจ้งความกรมการศาสนามีกรมอื่นปนอยู่ด้วย พุทธศักราช 2484 (1 ธันวาคม 2484)
- (2484). เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ (2) ศธ.25/3741 เรื่องชักชวนให้ผู้ที่นับถือศาสนาอื่นโอนมานับถือพุทธศาสนา (25 สิงหาคม 2484)
- หोजดหมายเหตุอัครสังฆมณฑลกรุงเทพฯ. **ความขัดแย้งกับชาวฝรั่งเศสในมิสซังกรุงเทพฯ**. สืบค้นเมื่อ 18 ธันวาคม 2562, จาก<http://catholichaab.com/main/index.php/2015-09-22-02-53-59/2015-09-30-02-36-32/535-2015-10-19-07-18-59>.
- อภิญา. (2553). พระเกจิ 'จาด จง คง อี' (1) โด่งดังยุคสงครามอินโดจีน. **ข่าวสด**. 17 ธันวาคม: 31.
- Strate, S. (2011). An Uncivil State of Affairs: Fascism and Anti – Catholicism in Thailand, 1941 – 1944. **Journal of southeast Asian Studies** 42(1), 59 – 87